

KREPITEV PROCESNIH PRAVIC V
KAZENSKIH POSTOPKIH: UČINKOVITO
IZVAJANJE PRAVICE DO ODVETNIKA IN
PRAVNE POMOČI V KAZENSKEM
POSTOPKU

ŠTUDIJA O SLOVENIJI

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

The Peace Institute

Institute for Contemporary Social and Political Studies

Izdajatelj: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije¹

Avtorice:

Katarina Vučko²

Neža Kogovšek Šalamon³

Majda Hrzenjak⁴

Leto izida: Ljubljana, 2018

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

343.1(497.4)

VIČKO, Katarina, 1981-

Krepitev procesnih pravic v kazenskih postopkih : učinkovito izvajanje pravice do odvetnika in pravne pomoči v kazenskem postopku : študija o Sloveniji / [avtorice Katarina Vučko, Neža Kogovšek Šalamon, Majda Hrzenjak]. - Ljubljana : Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2018

ISBN 978-961-6455-87-9

1. Gl. stv. nasl. 2. Kogovšek Šalamon, Neža 3. Hrzenjak, Majda
293616384

¹ Mirovni inštitut – Inštitut za sodobne družbene in politične študije – je zasebni, neodvisni in neprofitni raziskovalni zavod. Leta 1991 ga je ustanovila skupina posameznikov in posameznic, ki so verjeli v mirno reševanje konfliktov, enakost in spoštovanje človekovih pravic. Inštitut si z znanstveno-raziskovalnim delom in javnimi akcijami prizadeva za odprto skupnost, sposobno kritičnega mišljenja in utemeljeno na načelih enakosti, odgovornosti, solidarnosti, človekovih pravic in pravne države.

² Katarina Vučko je leta 2006 diplomirala na Pravni Fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2012 je opravila pravniški državni izpit. Od leta 2009 je zaposlena na Mirovnem inštitutu, kjer deluje kot pravna svetovalka in raziskovalka na področju človekovih pravic, predvsem temeljnih pravic, državljanstva, pravnega statusa migrantov, azila in nediskriminacije.

³ Dr. Neža Kogovšek Šalamon je višja znanstvena sodelavka in direktorica Mirovnega inštituta. Doktorirala je v letu 2011 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani z disertacijo o ustavnih, mednarodnopravnih in primerjalnih vidikih izbrisa iz registra stalnega prebivalstva. V svojem raziskovalnem delu se osredotoča na temeljne pravice, migracije, azil, nediskriminacijo in državljanstvo.

⁴ Dr. Majda Hrzenjak deluje kot višja znanstvena sodelavka, raziskovalka, koordinatorica in vodja nacionalnih in mednarodnih projektov na Mirovnem inštitutu. Raziskovalno se ukvarja s socialnimi politikami, študijami spolov in kulturnimi študijami.

Ta priročnik je nastal s finančno podporo Programa za pravosodje Evropske unije.

Za vsebino priročnika so izključno odgovorni avtorji in zanjo v nobenem primeru ne velja, da odraža stališča Evropske komisije.

Zaradi lepšega teka besedila so ponekod v prispevku uporabljeni izrazi v samo eni obliki slovničnega spola.

Kadar je uporabljen izraz, ki se nanaša samo na en spol, ga je treba razumeti tako, kot da se nanaša na oba spola, razen če je izrecno navedeno drugače. Izključni namen tega je lažje branje besedila.

VSEBINA

A. O projektu, cilju in metodologiji raziskave.....	6
B. Uvod.....	8
Kratek opis nacionalnega kazenskega pravosodnega sistema in postopka	8
Vloga mednarodnih organov za človekove pravice pri razvoju pravic osumljenih in obdolženih oseb do zagovornika in do brezplačne pravne pomoči v kazenskem postopku	12
Kratek opis nacionalne organiziranosti odvetniškega poklica	14
Prenos Direktive 2013/48 v slovensko zakonodajo	15
REZULTATI ANALIZE NORMATIVNEGA OKVIRJA	16
C. Področje uporabe Direktive 2013/48 in Priporočila o pravici do brezplačne pravne pomoči	16
Osumljene in obdolžene osebe v nacionalni zakonodaji.....	16
Osebe, ki med zaslišanjem, ki ga opravi policija ali drug organ preprečevanja, odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj, postanejo osumljenci	17
Klasifikacija kaznivih ravnanj v nacionalni zakonodaji.....	17
Kazenski postopek v nacionalni zakonodaji	19
Oblike pravne pomoči v kazenskem postopku.....	20
D. Dostop do zagovornika in brezplačna pravna pomoč	21
Dostop do odvetnika in brezplačna pravna pomoč v predhodnem postopku	21
Obvezna pravna pomoč	26
Komunikacija osumljenca oziroma obdolženca s svojim zagovornikom	29
Navzočnost pri vseh preiskovalnih dejanjih in zbiranju dokazov	30

Začasna razveljavitev.....	31
Pravna sredstva	32
Brezplačna pravna pomoč.....	34
Dostop do zagovornika in brezplačna pravna pomoč tekom sojenja	38
Dostop do zagovornika v postopkih, ki jih ESČP in četrti odstavek 2. člena Direktive opredeljujeta kot kazenske, vendar jih nacionalna zakonodaja ne šteje kot take.....	40
E. Odpoved pravici do zagovornika.....	42
F. Pravica do dostopa do zagovornika in brezplačna pravna pomoč v praksi. Težave pri uresničevanju in povezani dejavniki	45
Številčni podatki glede analize sodnih spisov.....	45
Demografski podatki	45
Kazniva dejanja	47
Pravno zastopanje	48
Izid in izrek kazni	51
Ugotovitve terenske študije.....	52
Predkazenski postopek.....	52
Pravica do obveščenosti o dostopu do zagovornika	55
Preiskava.....	58
Narok, na katerem se odloča o odreditvi pripora.....	60
Glavna obravnava	62
Brezplačna pravna pomoč.....	65
Odpoved pravici.....	68
Pravica do obvestitve tretje osebe in/ali konzularnih predstavnikov o odvzemu prostosti	69
G. Ugotovitve in priporočila	71

A. O PROJEKTU, CILJU IN METODOLOGIJI RAZISKAVE

Študija je bila pripravljena v okviru projekta »Krepitev procesnih pravic v kazenskih postopkih: učinkovito izvajanje pravice do zagovornika / pravne pomoči po Stockholmskem programu« s finančno podporo Evropske unije.

Za koordinacijo projekta je skrbel Bolgarski helsinški odbor. Mirovni inštitut je slovenski nacionalni partner projekta. Drugi projektni partnerji so Madžarski helsinški odbor (Madžarska), Helsinška fundacija za človekove pravice (Poljska) in Inštitut za spremljanje človekovih pravic (Litva).

Cilji projekta so:

- okrepiti poznavanje Direktive 2013/48/EU in Priporočila C(2013) 81/79/2 v petih državah članicah EU;
- spremljati pravilno izvajanje Direktive in Priporočila v nacionalnih zakonodajah ter v praksi.
- povečati razumevanje pomanjkljivosti in disfunkcionalnosti v posameznih kazenskoopravnih sistemih glede vprašanj, ki so predmet Direktive in Priporočil;
- zgraditi in okrepiti zavedanje deležnikov (odvetnikov, sodnikov in drugih poklicnih skupin) glede mednarodnih standardov in standardov EU o pravici do dostopa do zagovornika oziroma o pravni pomoči osumljencev in obdolžencev kot bistvenih prvin pravice do poštenega sojenja;
- omogočanje komunikacije in usklajevanja med odvetniki in drugimi pravniki, uslužbenci organov pregona, s čimer se spodbuja spoštovanje procesnih pravic osumljencev in obdolžencev;
- ugotoviti in spodbujati dobre prakse.

Naša raziskava je zasnovana kot nacionalna študija s širšim vključevanjem deležnikov, ki je podkrepljena z dokazi in katere namen je ugotoviti obseg praktičnega izvajanja pravice do dostopa do zagovornika in pravice do pravne pomoči v kazenskih postopkih. Namen študije je ugotoviti tudi vrzeli pri zagotavljanju teh pravic, hkrati pa bo izhodišče za nacionalne posvete za krepitev znanja in komunikacije med deležniki.

Raziskovalci smo v vsaki državi pregledali 150 sodnih spisov v kazenskih zadevah in tako zbrali informacije v zvezi s standardi, ki jih določajo Direktiva 2013/48/EU in Priporočilo C(2013) 8179/2. V Sloveniji smo uspešno navezali stik s petimi sodišči (dvema okrožnima in tremi okrajnimi sodišči) in pridobili dovoljenje za opravljanje raziskav. Po končani analizi spisov smo izvedli intervjuje z deležniki, ki so vključevali predstavnike policije, sodstva in posameznikov, ki so bili v kazenskem postopku obsojeni. V vsaki partnerski državi smo organizirali dve fokusni skupini z odvetniki. V slovenskem primeru so to bili zagovorniki, postavljeni po uradni dolžnosti, in zagovorniki, ki zastopajo v okviru brezplačne pravne pomoči. Obe skupini sta prispevali kvalitativne podatke o praktičnih vidikih zagotavljanja pravne pomoči v kazenskih postopkih.

Vse zbrane informacije so bile analizirane in vključene v nacionalno poročilo o dostopu do zagovornika in pravici do brezplačne pravne pomoči v Sloveniji. Poročilo se osredotoča na splošne razmere, vrzeli in domače izzive pri uveljavljanju pravice do dostopa do zagovornika in pravice do brezplačne pravne pomoči.

B. UVOD

Kratek opis nacionalnega kazenskega pravosodnega sistema in postopka

Najpomembnejši del nacionalne zakonodaje o postopkovnih pravilih in procesnih jamstvih je Zakon o kazenskem postopku (ZKP).⁵ ZKP opredeljuje potek postopkov, vlogo, pooblastila in dolžnosti organov kazenskega pregona ter pravosodnih organov. Postopkovna pravila, ki jih določa ZKP, veljajo za vse osumljene in obdolžene osebe.

Slovenski kazenski postopek temelji na tradicionalnem kontinentalnem evropskem mešanem modelu kazenskega postopka. Glavne značilnosti so: (1) načelo iskanja (materialne) resnice s sodnikom, ki aktivno sodeluje pri iskanju resnice ter s pooblastilom, da lahko predlaga in izvaja dokaze; (2) dvofazna zasnova predhodnega postopka (predkazenski postopek in preiskava) in (3) ancilarno razumevanje kazenskega postopka.⁶ Kazenski postopek lahko poteka v obliki splošnega kazenskega postopka, skrajšanega kazenskega postopka in kazenskega postopka proti mladoletnikom. Redni kazenski postopek se začne za vsa kazniva dejanja, ki se kaznujejo z odvzemom prostosti za več kot tri leta. Skrajšani kazenski postopek se začne za kazniva dejanja, ki se kaznujejo z odvzemom prostosti za manj kot tri leta. Spodnji opis se nanaša na redne kazenske postopke proti odraslim obdolžencem, za katere se sumi, da so storili kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti.

Redni kazenski postopek prehaja skozi več razvojnih stopenj, od katerih ima vsaka svoj namen, subjekte in procesna jamstva. Prvi stadij je predkazenski postopek, ki se začne z ovadbo, ki jo poda žrtev, tretja oseba, policija ali državni tožilec. Ovadba se poda pristojnemu

⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe

⁶ Šugman K., Strukturne spremembe slovenskega kazenskega procesnega prava v zadnjih dvajsetih letih. Zbornik znanstvenih razprav – IXXV, 2015, str. 5

državnemu tožilcu – ovadbe, podane sodišču ali policiji, je treba vedno posredovati pristojnemu državnemu tožilcu.⁷ Zakon določa primere, v katerih je opustitev ovadbe sama po sebi kaznivo dejanje.⁸ Glavni deležniki predhodnega postopka so policija, državni tožilec in preiskovalni sodnik. Če so podani razlogi za sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti, mora policija ukreniti vse potrebno, da se izsledi storilec kaznivega dejanja, da se storilec ali udeleženec ne skrije ali ne pobegne, da se odkrijejo in zavarujejo sledovi kaznivega dejanja in predmeti, ki bi lahko bili dokaz, in da se zberejo vsa obvestila, ki bi bila lahko koristna za uspešno izvedbo kazenskega postopka.⁹

Za večino nalog v tem stadiju zakon ne predpisuje strogih procesnih formalnosti in zato nimajo dokazne vrednosti. Ena od izjem je pisni zapisnik o policijskem zaslišanju, pri katerem osumljenca zastopa zagovornik. V tem primeru se lahko zapisnik zaslišanja uporabi kot dokaz na sodišču. Kadar policija pri zbiranju obvestil ugotovi, da za določeno osebo obstajajo razlogi za sum, da je storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja (osumljenec), ji mora, preden začne od nje zbirati obvestila, povedati, katerega kaznivega dejanja je osumljena in kaj je podlaga za sum zoper njo, ter jo poučiti, da ni dolžna ničesar izjaviti in odgovarjati na vprašanja, če se bo zagovarjala, pa ni dolžna izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivdo in da ima pravico do zagovornika, ki si ga svobodno izbere in ki je lahko navzoč pri njenem zaslišanju, ter da se bo lahko vse, kar bo izpovedala, na sojenju uporabilo zoper njo.¹⁰ Policija lahko osumljencu odvzame prostost, če je podan katerikoli od pripornih razlogov, vendar ga mora brez odlašanja privedi preiskovalnemu sodniku. Policijsko pridržanje lahko traja največ 48 ur. Po tem času je policija osumljenca dolžna izpustiti ali pa ga privedi preiskovalnemu sodniku. Po tej točki lahko odvzem prostosti (predkazenski pripor) odredi le preiskovalni sodnik na predlog državnega tožilca. Pripor

⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi in tretji odstavek 147. člena.

⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 146. člena.

⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 148. člena.

¹⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrty odstavek 148. člena.

lahko traja največ en mesec od dneva, ko mu je bila odvzeta prostost. Po tem času sme biti osumljenec pridržan v priporu samo na podlagi sklepa o podaljšanju pripora (za še dva meseca in v nekaterih primerih še nadaljnje 3 mesece).

Državni tožilec usmerja in nadzoruje predkazenski postopek ter odloča o njegovem poteku in končanju.¹¹ Državni tožilec tudi poda zahtevo za začetek preiskave preiskovalnemu sodniku. S sklepom preiskovalnega sodnika, da uvede preiskavo, se formalno začne kazenski postopek. V fazi preiskave preiskovalni sodnik ohranja dokaze, ki bi jih bilo težko zbrati pozneje, zasliši osumljenca in priče, imenuje sodne izvedence, opravlja ogleda, odredi pripor na predlog državnega tožilca itd. Hkrati pa preiskovalni sodnik deluje kot garant osumljenčevih procesnih pravic.

Ko je končana preiskava, sme teči postopek pred sodiščem samo na podlagi obtožnice državnega tožilca.¹² Po pravnomočnosti obtožnice predsednik senata razpiše predobravnavni narok, na katerem se obtoženec izjavi o krivdi in predlaga dokaze.¹³

Po predobravnavnem naroku se začne glavna obravnava. O kaznivih dejanjih, za katera je predpisana kazen zaporu petnajstih ali več let sodijo sodišča v senatih, ki jih sestavljajo dva sodnika in trije sodniki porotniki; o kaznivih dejanjih, za katera je predpisana milejša kazen, pa v senatih, ki jih sestavljajo en sodnik in dva sodnika porotnika.¹⁴ Po zaključku obravnave sodišče izreče sodbo.

Pritožba je redno pravno sredstvo, o katerem odloča višje sodišče. Lahko se poda zaradi bistvene kršitve določb kazenskega postopka; kršitve kazenskega zakona; in zaradi zmotne ali nepopolne ugotovitve dejanskega stanja. Kazenski postopek, ki je končan s pravnomočnim sklepom ali s pravnomočno sodbo, se sme tudi obnoviti. O izrednih pravnih sredstvih odloča Vrhovno sodišče Republike Slovenije.

¹¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 158.a člena.

¹² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 268. člena.

¹³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 285.a člena.

¹⁴ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 25. člena.

Možni sta dve vrsti izrednih pravnih sredstev: obnovitev kazenskega postopka in zahteva za varstvo zakonitosti; za vsakega posebej zakon določa pogoje.

Pravica obdolženca, da se brani sam ali z zagovornikom, je temeljna človekova pravica, ki jo varuje Ustava Republike Slovenije iz leta 1991.¹⁵ Poleg tega Ustava zagotavlja vsakomur, ki mu je bila odvzeta prostost, tudi pravico do obveščenosti v materinem jeziku ali v jeziku, ki ga razume, o razlogih za odvzem prostosti. V čim krajšem času mu mora biti tudi pisno sporočeno, zakaj mu je bila prostost odvzeta. Takoj mora biti poučen o tem, da ni dolžan ničesar izjaviti, da ima pravico do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere, in o tem, da je pristojni organ na njegovo zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njegove bližnje. Pravica do zagovornika je prav tako določena v ZKP, ki je bil sprejet leta 1994 in je bil od takrat spremenjen 13-krat.¹⁶

ZKP iz leta 1994 je zagotavljal pravico do zagovornika od trenutka prijetja. Samo v primeru odvzema prostosti je bila policija dolžna poučiti osumljenca o njegovih pravicah (vključno s pravico do zagovornika). Pri opravljanju razgovorov z osumlencem pa ni bilo take obveznosti, zato so bile vse njegove izjave, podane policiji, izločene iz spisa, preden je bila vložena kazenska ovadba.¹⁷ Z dopolnilom iz leta 2003 je bil koncept zbiranja informacij od osumlencev bistveno spremenjen.¹⁸ Od leta 2003 je policija osumljenca dolžna poučiti o njegovih pravicah ne le ob odvzemu prostosti, temveč vsakič, ko želi pridobiti izjavo osebe, za katero sumi, da je storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja.

Pravica do brezplačne pravne pomoči je bila prav tako vključena v določbe ZKP iz leta 1994: v policijski fazi postopka in v postopku pred sodiščem. Z dopolnitvijo Zakona o brezplačni pravni pomoči iz leta

¹⁵ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, 29. člen.

¹⁶ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, 19. člen.

¹⁷ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, 148. člen, str. 312.

¹⁸ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o kazenskem postopku – E 2003, dopolnitve 148. člena in sprejetje novega 148.a člena.

2008 so pravila ZKP o brezplačni pravni pomoči v kazenskih sodnih postopkih prenehala veljati, brezplačna pravna pomoč v kazenskih postopkih pa je odtlej urejena s splošno shemo brezplačne pravne pomoči, ki velja za vse vrste sodnih postopkov.¹⁹ Vendar pa brezplačno pravno pomoč v policijskih postopkih še naprej ureja ZKP, saj se splošna nacionalna shema brezplačne pravne pomoči nanaša le na sodne postopke.

Tako glede Direktive 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih kot tudi glede Direktive 2012/13/EU o pravici do obveščenosti v kazenskem postopku se šteje, da sta bili preneseni v nacionalno zakonodajo. Obe direktivi sta bili preneseni s spremembo ZKP, ki je bila sprejeta 19. junija 2014 in je začela veljati 20. decembra 2014 (po roku, določenem za prenos).²⁰

Vloga mednarodnih organov za človekove pravice pri razvoju pravic osumljenih in obdolženih oseb do zagovornika in do brezplačne pravne pomoči v kazenskem postopku

Evropsko sodišče za človekove pravice je ugotovilo, da je Slovenija v 243 primerih kršila 6. člen Konvencije. Vendar se večina sodne prakse nanaša na pošteno sojenje v razumnem roku. Pred ESČP ni bilo nobene zadeve proti Sloveniji glede pravice do zagovornika ali brezplačne pravne pomoči v kazenskem postopku.²¹

Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (CPT) je leta 2017 opravil redni obisk, vendar poročila z obiska še ni objavil. V poročilu iz leta 2012 je CPT ugotovil, da na splošno pri praktičnem izvajanju temeljnih

¹⁹ Zakon brezplačni o pravni pomoči, dopolnitev B, 2008.

²⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku – M, 2014.

²¹ HUDOC.

jamstev proti slabemu ravnanju (zlasti pravice do obvestitve o odvzemu prostosti in dostopa do zagovornika) ni bilo večjih težav.²² Velika večina anketirancev je potrdila, da je lahko kmalu po prijetu uveljavila svoji pravici do obvestitve o odvzemu prostosti in do zagovornika. Vendar je bila delegacija seznanjena z nekaj izjavami, da osebam ni bilo dovoljeno o svojem položaju obvestiti svojih bližnjih ali diplomatsko-konzularnih predstavnikov ali jim je bila zavrnjena pravica do zagovornika za del ali ves čas trajanja policijskega pridržanja. CPT je slovenskim oblastem priporočil sprejetje potrebnih ukrepov, s katerimi bi vsem pridržanim osebam že od začetka odvzema prostosti zagotovili dejansko uživanje pravice do dostopa do zagovornika.

V svojem odgovoru je vlada zgolj pojasnila pravna pravila v zvezi s pravicami do obvestitve o odvzemu prostosti in do dostopa do zagovornika.²³

Poročilo tudi navaja, da delegacija, ki je obiskala Slovenijo, ni mogla ugotoviti, katera merila je policija v praksi uporabila za ugotavljanje, ali je postavitev zagovornika po uradni dolžnosti v interesu pravičnosti (splošno načelo postavitve zagovornika po uradni dolžnosti v policijskem postopku). CPT je menil, da bi bilo treba zaradi preprečevanja policijskega slabega ravnanja vsakomur, ki ga je policija pridržala in ki zahteva zagovornika, vendar si ga ne more privoščiti, nemudoma omogočiti dostop do zagovornika, postavljenega po uradni dolžnosti, in je zaprosil slovenske organe za informacijo, ali je res tako.

Slovenska vlada je znova navedla obe merili za postavitev zagovornika na račun državnega proračuna: (1) prijeti osumljenec nima sredstev za najem pravnega zagovornika in (2) to je v interesu pravičnosti. Vlada je navedla, da drugi pogoj upošteva 6. člen

²² Svet Evrope, Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Poročilo slovenski vladi z obiska Slovenije leta 2012, dostopno na:

<https://rm.coe.int/1680697db3>

²³ Odgovor Vlade Republike Slovenije na poročilo CPT 2012, dostopen na:

<https://rm.coe.int/1680697db4>

Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vendar ni pojasnila meril za ugotavljanje, ali je imenovanje »v interesu pravičnosti«, niti ni potrdila CPT, da je vsem pridržanim osebam, ki ne morejo plačati zagovornika, omogočen dostop do zagovornika na račun državnega proračuna.

Sklepne ugotovitve Odbora ZN proti mučenju (CAT) iz leta 2011 ne vsebujejo priporočil glede dostopa do zagovornika ali brezplačne pravne pomoči.²⁴

Kratek opis nacionalne organiziranosti odvetniškega poklica

Po Ustavi Republike Slovenije je odvetništvo kot del pravosodja neodvisna služba, ki jo ureja zakon.²⁵ Glavna pravna vira, ki urejata odvetništvo, sta Zakon o odvetništvu in Kodeks odvetniške poklicne etike.²⁶ V skladu z zakonom je članstvo v Odvetniški zbornici Slovenije obvezno za vse odvetnike, ki v Sloveniji opravljajo odvetniški poklic.²⁷ Odvetniška zbornica je organizirana v 11 območnih zborih v skladu z načelom teritorialnosti. Odvetniška zbornica vodi imenik vseh odvetnikov in tudi seznama zagovornikov v kazenskih zadevah po uradni dolžnosti ter odvetnikov, ki so v shemi brezplačne pravne pomoči (v 11 območnih zborih). Odvetniška zbornica z obema seznamoma seznanja vsa slovenska sodišča in jih tudi redno obvešča o vseh spremembah.

²⁴ Sklepne ugotovitve Odbora ZN proti mučenju – Slovenija, 2011.

²⁵ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, 137. člen.

²⁶ Zakon o odvetništvu iz leta 1993 in Kodeks odvetniške poklicne etike.

²⁷ Zakon o odvetništvu iz leta 1993, 41. člen.

Prenos Direktive 2013/48 v slovensko zakonodajo

Evropski parlament in Svet sta oktobra 2013 sprejela Direktivo 2013/48/EU o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemom prostosti.²⁸ Rok za prenos Direktive v nacionalne zakonodaje držav članic Evropske unije se je iztekel 27. novembra 2016.

Od sprejetja Direktive se slovenska zakonodaja, ki ureja področje pravice do odvetnika, ni spreminjala. Junija 2014 je sicer bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku (ZKP-M), vendar je ta v slovensko zakonodajo prenašal le Direktivo 2010/64/EU o pravici do tolmačenja in prevajanja v kazenskih postopkih in Direktivo 2012/13/EU o pravici do obveščenosti v kazenskem postopku, ni pa vseboval novih določb, povezanih z vsebino Direktive 2013/48/EU – četudi Vlada ta predpis navaja kot ukrep za prenos Direktive 2013/48/EU. Vlada Republike Slovenije je namreč obvestila Evropsko komisijo, da so bili sprejeti vsi potrebni ukrepi za prenos Direktive, in navedla vrsto zakonov, ki so bili sprejeti pred sprejetjem Direktive 2013/48/EU.²⁹ Iz nekaj javno dostopnih virov je videti, da v slovenskem prostoru obstaja soglasje o tem, da je slovenska zakonodaja usklajena z Direktivo 2013/48/EU.³⁰

Kljub temu je slovenska vlada s strani Evropske komisije glede Direktive 2013/48/EU dne 21.1.2017 prejela uradni opomin. Na opomin je marca 2017 vlada odgovorila, a do dne 14.7.2017 ni prejela

²⁸ Direktiva 2013/48/EU z dne 22. oktobra 2013 o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku in v postopkih na podlagi evropskega naloga za prijetje ter pravici do obvestitve tretje osebe ob odvzemu prostosti in do komunikacije s tretjimi osebami in konzularnimi organi med odvzemom prostosti.

²⁹ Nacionalni prenos s strani držav članic, dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=celex:32013L0048>

³⁰ Šugman K., Kazensko pravo EU, Revija Odvetnik, leto XVII, 2015, str. 23.

obvestila o končanju ali nadaljevanju postopka, postopek ugotavljanja kršitev prava EU pa je ostajal odprt.³¹

REZULTATI ANALIZE NORMATIVNEGA OKVIRJA

C. PODROČJE UPORABE DIREKTIVE 2013/48 IN PRIPOROČILA O PRAVICI DO BREZPLAČNE PRAVNE POMOČI

Osumljene in obdolžene osebe v nacionalni zakonodaji

ZKP vsebuje opredelitve osumljenca, obdolženca in obtoženca.³² Osumljenec je oseba, zoper katero je pred uvedbo kazenskega postopka pristojni državni organ opravil določeno dejanje ali ukrep zaradi obstoja razlogov za sum, da je storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja. Oseba pridobi status osumljenca, ko sta izpolnjena oba pogoja: (1) obstajajo razlogi za sum, da je storila kaznivo dejanje; in (2) da je pristojni državni organ (po navadi policija) uvedel določene ukrepe proti njej. S pravnega vidika v predkazenskem postopku nimajo vsi osumljenci enakega statusa.³³ Pravna jamstva, ki pripadajo osumljencem na splošno, niso na voljo osebam, proti katerim se odredijo tajni preiskovalni ukrepi. Obdolžena oseba je tista, zoper katero teče preiskava ali zoper katero je vložena obtožnica,

³¹ Vlada Republike Slovenije, informacija o prenosu direktive in visečem postopku za ugotavljanje kršitev, julij 2017.

³² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 144. člen.

³³ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 299

obtožni predlog ali zasebna tožba. Obtoženec je oseba, zoper katero je obtožnica postala pravnomočna.

Osebe, ki med zaslišanjem, ki ga opravi policija ali drug organ preprečevanja, odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj, postanejo osumljenci

Pravica do dostopa do zagovornika velja od trenutka osredotočenja suma na določeno osebo (osumljenca).³⁴ Od sprejetja dopolnil ZKP leta 2003³⁵ je policija dolžna poučiti osebo o njenih pravicah, če med zbiranjem informacij ugotovi, da obstajajo razlogi za sum, da je ta oseba storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja.³⁶ Policija je dolžna osumljenca poučiti, preden od njega prične zbirati obvestila. Tudi če policijska preiskava še ni osredotočena na določeno osebo kot osumljenca, bi policist, ki zbira podatke, moral osebo ustaviti in jo poučiti o njenih pravicah, če je spontano priznala kaznivo dejanje ali če je iz njene izjave policija sklepala, da bi lahko bila storilka kaznivega dejanja.³⁷

Klasifikacija kaznivih ravnanj v nacionalni zakonodaji

ZKP določa pravila, po katerih se storilca kaznivega dejanja obsodi samo ob pogojih, ki jih določa kazenski zakon, in na podlagi zakonitega postopka.³⁸

³⁴ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 312.

³⁵ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku – E, 2003.

³⁶ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 148. člena.

³⁷ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004 str. 312.

³⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 1. člena.

Opredelitev kaznivih dejanj spada v področje uporabe drugega zakona – Kazenskega zakonika.³⁹ Kazenski zakonik določa, da je kaznivo dejanje človekovo protipravno ravnanje, ki ga zakon zaradi nujnega varstva pravnih vrednot določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake ter kazen za krivega storilca.⁴⁰ Kazniva dejanja so lahko določena samo z zakonom.

Poleg zakona je lahko neko ravnanje kot prekršek določeno tudi z vladno uredbo ali odlokom samoupravne lokalne skupnosti: prekršek je dejanje, ki pomeni kršitev zakona, uredbe vlade, odloka samoupravne lokalne skupnosti, ki je kot tako določeno kot prekršek in je zanj predpisana sankcija.⁴¹

V kazenskih zadevah o kaznivih dejanjih odločata sodni senat ali sodnik posameznik na okrožnih in okrajnih sodiščih.⁴² O prekrških odločajo prekrškovni organi (upravni in drugi državni organi ter organi samoupravnih lokalnih skupnosti); in tudi okrajna sodišča kot prvoinstanjska sodišča za prekrške.

Postopek v zvezi s prekrški določa Zakon o prekrških.⁴³ Tudi ta zakon določa pravico do dostopa do zagovornika. Obdolženca je treba pred prvim zaslišanjem poučiti, da ima pravico vzeti si zagovornika in da je zagovornik lahko navzoč pri njegovem zaslišanju.⁴⁴

³⁹ Kazenski zakonik iz leta 2008.

⁴⁰ Kazenski zakonik iz leta 2008, 16. člen.

⁴¹ Zakon o prekrških iz leta 2011, 6. člen.

⁴² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 25. člen.

⁴³ Zakon o prekrških iz leta 2011.

⁴⁴ Zakon o prekrških iz leta 2011, 90. člen.

Kazenski postopek v nacionalni zakonodaji

Kazenski postopek je sklop pravil, ki zagotavlja, da nedolžna oseba ni obsojena in da se storilca kaznivega dejanja obsodi samo ob pogojih, ki jih določa kazenski zakon in na podlagi zakonitega postopka.⁴⁵ Gre za celoto postopkov, ki jih sistematično izvajajo državni organi v primeru utemeljenega suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, da se ugotovi, ali je bilo storjeno, ali ga je storila obdolžena oseba in ali so izpolnjeni pogoji za naložitev kazenske sankcije.

ZKP temelji na konceptu ločitve neformalnega policijskega (predkazenskega) postopka od formalnega sodnega postopka. Zato se v skladu z zakonom le sodni postopek šteje za kazenski postopek.⁴⁶ V skladu z 19. členom ZKP se kazenski postopek uvede na zahtevo upravičenega tožilca. Vendar pa iz več določb ZKP izhaja, da se kazenski postopek začne s sklepom o preiskavi ali z nekim drugim procesnim dejanjem sodišča, iz katerega je razvidno, da se sodišče strinja s tožilčevo zahtevo za uvedbo postopka.⁴⁷

V splošnem kazenskem postopku pred okrožnimi sodišči se kazenski postopek začne s sklepom sodišča o (sodni) preiskavi. Če se preiskovalni sodnik strinja s predlogom državnega tožilca, da se preiskava ne vodi, se kazenski postopek začne, ko obtožnica postane pravnomočna.⁴⁸ V skrajšanem postopku pred okrajnimi sodišči (ki potekajo brez predhodne sodne preiskave) se kazenski postopek začne s prvim procesnim aktom sodišča (po tem, ko državni tožilec vloži obtožni predlog).

Kot je bilo že omenjeno, za večino dejanj policije v predkazenski fazi zakon ne določa strogih procesnih formalnosti in ta niso del

⁴⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 1. člena.

⁴⁶ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004 str. 54.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam.

kazenskega postopka. To vključuje policijsko pridržanje, ki poteka pred uradnim začetkom kazenskega postopka.

Oblike pravne pomoči v kazenskem postopku

ZKP določa tako prostovoljno (na podlagi pooblastila) kot tudi obvezno (postavljeno) obliko pravne pomoči. Osumljenec ali obdolženec si lahko zagovornika izbere sam, lahko pa to zanj storijo tudi njegovi bližnji družinski člani: njegov zakonec oziroma oseba, s katero živi v zunajzakonski skupnosti, krvni sorodnik v ravni vrsti, posvojitelj, posvojenec, brat, sestra in rejnik.⁴⁹ Zagovornik mora predložiti organu, pred katerim teče postopek, pooblastilo. Obdolženec lahko da zagovorniku pooblastilo tudi ustno na zapisnik pri organu, pred katerim teče postopek.⁵⁰ Posamezen obdolženec ima lahko več zagovornikov, vendar v isti kazenski zadevi zagovornik ne more zagovarjati dveh ali več obdolžencev.⁵¹

Formalna obramba s pomočjo zagovornika je pravica vsakega obdolženca, glede katere se sam odloči, ali jo bo uveljavljal ali ne. V nekaterih primerih zaradi posebnih osebnih obdolženčevih okoliščin, teže kaznivega dejanja ali drugih posebnih okoliščin zakon predpisuje obvezno formalno obrambo.⁵² Če so izpolnjeni pogoji za obvezno obrambo in si obtoženec ne izbere zagovornika sam, predsednik sodišča za nadaljevanje kazenskega postopka postavi zagovornika po uradni dolžnosti.

⁴⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 67. člena.

⁵⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, peti odstavek 67. člena.

⁵¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 68. člen.

⁵² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 70. člen.

D. DOSTOP DO ZAGOVORNIKA IN BREZPLAČNA PRAVNA POMOČ

Dostop do odvetnika in brezplačna pravna pomoč v predhodnem postopku

V Sloveniji imajo osumljene in obdolžene osebe v predhodnem postopku pravico do dostopa do odvetnika. Vir te pravice je 29. člen Ustave Republike Slovenije in je nadalje določena z določbami ZKP.⁵³

Predhodni postopek temelji na tako imenovani »tezi o ločenosti«, po kateri je predkazenski postopek, ki ga vodi policija, ločen od sodno vodene faze preiskave.⁵⁴ *Dominus litis* predkazenskega postopka je policija, preiskovalni sodnik pa usmerja fazo (sodne) preiskave. Ta razdelek vsebuje informacije o nacionalnem pravnem okviru za oba dela predhodnega postopka – predkazenski postopek, ki ga vodi policija, in fazo sodne preiskave. Dostop do zagovornika je zajamčen v obeh fazah predhodnega postopka. Zakonske določbe, ki urejajo dostop do zagovornika v fazi preiskave predhodnega postopka, so pomembne tudi za fazo glavne obravnave.

Kot je bilo omenjeno zgoraj (poglavje C te študije), pravica do dostopa do zagovornika velja tudi za osebo, ki ni osumljena ali obdolžena, vendar ki med razgovorom s policijo oz. zbiranjem obvestil postane osumljena. Policija je osebo dolžna poučiti o njenih pravicah, če med zbiranjem informacij ugotovi, da obstajajo razlogi za sum, da je ta oseba storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja.⁵⁵

Osumljena in obdolžena oseba ima pravico do izbire zagovornika po svoji presoji, vendar to ne pomeni, da si lahko najame katerokoli

⁵³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe.

⁵⁴ Šugman K., Strukturne spremembe slovenskega kazenskega procesnega prava v zadnjih dvajsetih letih. Zbornik znanstvenih razprav – IXXV, 2015, str. 5.

⁵⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrty odstavek 148. člena.

osebo, ki jo bo zagovarjala v kazenskem postopku. Za zagovornika si sme vzeti samo odvetnika, njega pa lahko nadomešča odvetniški kandidat.⁵⁶ Pred Vrhovnim sodiščem sme biti zagovornik samo odvetnik. Zakon torej osumljencu in obdolžencu ne dovoli, da si za zagovornika izbere osebo, ki ni odvetnik.

Pravica do zagovornika po lastni izbiri je zagotovljena tudi v postopkih za imenovanje odvetnika v okviru nacionalne sheme brezplačne pravne pomoči. Pri vlaganju prošnje za brezplačno pravno pomoč lahko prosilec navede odvetnika, za katerega želi, da ga zastopa.⁵⁷

Situacija je drugačna v primeru zagovornikov, postavljenih po uradni dolžnosti v primerih obvezne obrambe. Obdolženec nima pravice zahtevati, kateri zagovornik naj bo zanj postavljen po uradni dolžnosti. Zagovorniki so imenovani po vrstnem redu s seznama zagovornikov po uradni dolžnosti v krajevni pristojnosti sodišča.⁵⁸

Prvi odstavek 67. člena ZKP določa, da ima obdolženec pravico do zagovornika ves čas, ko teče kazenski postopek. Besedilo te določbe ni povsem točno, saj bi to pomenilo, da pravica do zagovornika velja le, ko se kazenski postopek uradno začne. Kot je bilo pojasnjeno zgoraj, se kazenski postopek začne s sklepom sodišča o (sodni) preiskavi. Vendar pa več drugih določb ZKP jasno določa pravico do zagovornika tudi v zgodnejših fazah predhodnega postopka, vključno s predkazenskim postopkom, ki ga vodi policija.

Drugi odstavek 4. člena ZKP zagotavlja pravico do dostopa do zagovornika od trenutka prijetja. Kaj se šteje kot trenutek odvzema prostosti, ni pomembno samo v razmerju do pravice do dostopa do zagovornika, temveč tudi za privilegij osumljenca zoper

⁵⁶ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 67. člena.

⁵⁷ Zakon o brezplačni pravni pomoči, prvi odstavek 30. člena.

⁵⁸ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 163.

samoobtožbo.⁵⁹ V skladu z zakonom odvzem prostosti pomeni vsako prisilno zadržanje.⁶⁰ Vključuje prijetje, policijsko pridržanje in pripor.

Po spremembi ZKP iz leta 2003 policija osumljenca ni dolžna poučiti o njegovi pravici do zagovornika le ob pridržanju, temveč tudi preden želi od njega dobiti izjavo. Za zagotovitev učinkovitega uresničevanja pravice osumljenca do dostopa do zagovornika ZKP od policije zahteva odložitev zaslišanja do prihoda zagovornika, če osumljenec izjavi, da si bo vzel zagovornika.⁶¹ Zaslišanje se odloži do prihoda zagovornika ali do roka, ki ga določi policija, vendar ne manj kot za dve uri. Do prihoda zagovornika se odloži tudi oprava drugih preiskovalnih dejanj, razen tistih, ki bi jih bilo nevarno odlašati.

Če zagovornik ne prispe do roka, ki ga je določila policija, se o izjavi osumljenca sestavi uradni zaznamek.⁶² Vanj se vnese dani pravni pouk ter izjava osumljenca; če se želi izjaviti o kaznivem dejanju, pa tudi bistvena vsebina njegove izjave ter pripombe na zapisano vsebino. Postopek pridobitve izjave osumljenca brez navzočnosti zagovornika se ne šteje kot policijsko zaslišanje po ZKP – zaslišanje lahko poteka le ob navzočnosti osumljenčevega zagovornika. Uradnega zaznamka o izjavi osumljenca v tem primeru ni mogoče uporabiti kot dokaz na sodišču. Izjavo osumljenca je mogoče uporabiti na sodišču le, če je bil med zaslišanjem navzoč zagovornik. To pomeni, da to pravilo velja tudi, če osumljenec izjavi, da ne želi zagovornika.

Če pridržana oseba uveljavlja pravico do zagovornika, mu jo mora policija zagotoviti takoj, ko je to mogoče. Predpisani postopek za vzpostavitev stika pridržane osebe z zagovornikom je tak, da telefonski klic vzpostavi policist. Po vzpostavitvi stika policist pridržani osebi omogoči pogovor z zagovornikom.⁶³ Pridržanim

⁵⁹ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 24.

⁶⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 4. člena.

⁶¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, peti odstavek 148. člena.

⁶² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, šesti odstavek 148. člena.

⁶³ Pravilnik o policijskih pooblastilih iz leta 2014, drugi odstavek 33. člena.

osebam je na voljo seznam zagovornikov, ki ga zagotovi Odvetniška zbornica Slovenije.

Osumljenec in obdolženec imata pravico do dostopa do zagovornika, ko sta vabljeni, da prideta pred sodišče, pristojno za kazenske zadeve. Navzočnost osumljenca in obtoženca se zagotovi z vročitvijo sodnega vabila.⁶⁴ V skladu s tretjim odstavkom 193. člena ZKP, ko je obdolženec prvič vabljen, ga je treba v vabilu poučiti, da ima pravico do zagovornika in da je zagovornik lahko navzoč pri njegovem zaslišanju.

Ob odvzemu prostosti se osumljenca (ali obdolženca) takoj pouči o njegovih pravicah. V materinem jeziku ali jeziku, ki ga razume, se ga ustno obvesti o: 1. razlogih za odvzem prostosti; 2. da ni dolžen ničesar izjaviti; 3. da ima pravico do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere; 4. da je pristojni organ na njegovo zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njegove najbližje; 5. da ima pravico do uporabe svojega jezika v preiskovalnih in drugih sodnih dejanjih ter na glavni obravnavi; in 6. če si glede na svoje premoženjske razmere ne more zagotoviti zagovornika sam, mu ga na njegovo zahtevo in stroške države postavi policija, če je to v interesu pravičnosti.⁶⁵

V skladu z zakonom je treba osumljenca (ali obdolženca), ki mu je odvzeta prostost, o teh pravicah seznaniti tudi pisno. Pisne informacije morajo biti posredovane v materinem jeziku osumljenca ali obdolženca ali v jeziku, ki ga razume. Če informacije niso na voljo v jeziku, ki ga osumljenec razume, se jih najprej poda ustno in nato brez nepotrebnega odlašanja tudi pisno.⁶⁶

Preden policija začne od osumljenca zbirati obvestila: 1. mu mora povedati, katerega kaznivega dejanja je osumljen in kaj je podlaga za sum; 2. ga poučiti, da ni dolžen ničesar izjaviti in odgovarjati na vprašanja; 3. ga poučiti, da če se bo zagovarjal, ni dolžen izpovedati

⁶⁴ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 193. člena.

⁶⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 4. člena.

⁶⁶ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, peti odstavek 4. člena.

zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivdo; 4. ga poučiti, da ima pravico do zagovornika, ki si ga svobodno izbere in ki je lahko navzoč pri njegovem zaslišanju; 5. ter ga poučiti, da se bo lahko vse, kar bo izpovedal, na sojenju uporabilo zoper njega.⁶⁷

Kadar preiskovalni sodnik med preiskavo obdolženca prvič vabi, ga mora v (pisnem) vabilu poučiti, da ima pravico vzeti si zagovornika in da je zagovornik lahko navzoč pri njegovem zaslišanju.⁶⁸ Enak pravni pouk mu je treba še enkrat podati ustno pred začetkom zaslišanja.⁶⁹ Preiskovalni sodnik mora tistemu, ki mu je bila vzeta prostost in mu je bil pripeljan, takoj podati pravni pouk.⁷⁰

Pravni pouk osumljencu in njegovo izjavo, ali bo vzel zagovornika ali ne, je treba zabeležiti v obliki uradnega zaznamka izjave osumljenca (če izjavi, da ne bo vzel zagovornika) in v zapisniku o zaslišanju (če osumljenec vzame zagovornika in je ta navzoč med zaslišanjem).⁷¹

Ne zadošča zgolj uradni zaznamek oziroma zapis, da je bil osumljencu dan pouk, oziroma podobna formulacija, temveč mora biti zapisan celoten pouk, kakršen je bil dan, ter izjava obdolženca v zvezi s tem poukom.⁷² Če si osumljena ali obdolžena oseba vzame zagovornika, je treba navzočnost slednjega na zaslišanju zabeležiti v zapisniku; enako je treba zabeležiti, če na zaslišanje ne pride (čeprav ga je osumljenec najel).

⁶⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrty odstavek 148. člena.

⁶⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 193. člena.

⁶⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 203. člena in drugi odstavek 227. člena.

⁷⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 203. člena.

⁷¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, šesti odstavek 148. člena in deseti odstavek 227. člena.

⁷² Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 156.

Obvezna pravna pomoč

ZKP določa okoliščine, v katerih je navzočnost zagovornika obvezna. Vendar pa se te okoliščine nanašajo le na sodno fazo predhodnega postopka – fazo preiskave, ki jo vodi preiskovalni sodnik. **Za predkazensko (policijsko) fazo zakon ne predpisuje obvezne pravne pomoči.**

V nekaterih primerih je formalna obramba obvezna že od prvega zaslišanja pred sodiščem: če je obdolženec nem, gluha ali sicer nezmožen, da se sam uspešno brani, ali če teče zoper njega kazenski postopek zaradi kaznivega dejanja, za katero je v zakonu predpisana kazen tridesetih let zapor, ali če je po 157. členu ZKP priveden k preiskovalnemu sodniku.⁷³ Slednje se nanaša na primer, v katerem policija osebi odvzame prostost, če obstaja kateri od razlogov za pridržanje, vendar jo mora brez odlašanja privedi pred preiskovalnega sodnika.

Druga okoliščina za obvezno pravno pomoč je odločanje o priporu pred preiskovalnim sodnikom – obdolženec mora imeti zagovornika med zaslišanjem in ves čas, dokler traja zoper njega odrejeni pripor.⁷⁴ Če je potrebno, mu preiskovalni sodnik pomaga, da si najde zagovornika.⁷⁵ Če si tisti, ki mu je vzeta prostost, ne vzame zagovornika v štiriindvajsetih urah od ure, ko je bil poučen o tej pravici, ali izjavi, da si zagovornika ne bo vzel, mu ga postavi sodišče po uradni dolžnosti.⁷⁶

Obdolženec mora imeti zagovornika tudi, ko mu je vročen obtožni predlog, če zakon predpisuje osemletno ali strožjo kazen zapor za kaznivo dejanje, za katerega je obdolžen.⁷⁷

⁷³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 70. člena.

⁷⁴ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 70. člena.

⁷⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 203. člena.

⁷⁶ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 203. člena.

⁷⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 70. člena.

Poleg tega 120. člen ZKP določa poseben primer obvezne formalne obrambe: če je treba obdolžencu, ki nima zagovornika, vročiti sodbo, s katero mu je izrečena kazen zavora, pa mu sodbe ni mogoče vročiti na njegov dotedanji naslov, mu sodišče postavi po uradni dolžnosti zagovornika, ki opravlja to dolžnost, dokler se ne zve za njegov novi naslov.⁷⁸

Kot je opisano zgoraj, zakon predpisuje, katere informacije morata policija in sodišče zagotoviti osumljenim in obdolženim osebam, vendar informacije o razlogih za obvezno pravno pomoč ni med njimi.⁷⁹ Če si v primeru obvezne obrambe obdolženec ne vzame zagovornika sam, mu ga postavi sodišče. Obstoj razlogov za obvezno obrambo ugotavlja (preiskovalni) sodnik, ki odloča o zadevi. Vendar pa uradni sklep o postavitvi zagovornika izda predsednik sodišča.⁸⁰ Predsednik sodišča zagovornika postavi v skladu z vrstnim redom s seznama zagovornikov po uradni dolžnosti v krajevni pristojnosti sodišča, kar pomeni, da osumljenci in obdolženci nimajo pravice, da bi si izbrali svojega po uradni dolžnosti postavljenega zagovornika.⁸¹

Zagovornika po uradni dolžnosti se postavi do konca kazenskega postopka – do pravnomočnosti sodbe. Če pa je bila obtožencu izrečena kazen zavora tridesetih let ali kazen dosmrtnega zavora ali če je nem, gluha ali sicer nezmožen, da se sam uspešno brani, bo zagovornik postavljen tudi do izčrpanja izrednih pravnih sredstev.⁸² Če ostane obdolženec v primeru obvezne obrambe v postopku brez zagovornika, sam pa si ne vzame drugega zagovornika, mu ga predsednik sodišča, pred katerim teče postopek, postavi po uradni dolžnosti.

Na splošno lahko zagovornika nadomesti drug zagovornik ali pa odvetniški kandidat;⁸³ vendar pa zagovornika po uradni dolžnosti postavi sodišče, zato nima pooblastila, da bi svoje pravice zagovornika

⁷⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 120. člena.

⁷⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 4. člen.

⁸⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 70. člena.

⁸¹ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 163.

⁸² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 70. člena.

⁸³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 67. člena.

prenesel na druge odvetnike ali odvetniške kandidate. Slednjih sodišče ne more postaviti kot zagovornike po uradni dolžnosti.⁸⁴ Obvezna obramba ne pomeni samodejno, da je za obdolženca tudi brezplačna.⁸⁵ Če je bil obdolžencu zagovornik postavljen, pa bi bilo ogroženo njegovo vzdrževanje ali vzdrževanje oseb, ki jih je obdolženec dolžan vzdrževati, če bi moral plačati zagovorniku nagrado in potrebne izdatke, se ti izplačajo iz proračunskih sredstev.⁸⁶

Če prenehajo razlogi obvezne obrambe ali če si obdolženec namesto postavljenega zagovornika vzame drugega zagovornika, se postavljenega zagovornika razreši.⁸⁷ Postavljeni zagovornik sme samo iz opravičenih razlogov zahtevati razrešitev.⁸⁸ Ti so lahko pravne narave – če je postavljeni zagovornik hkrati tudi oškodovanec v zadevi ali zakonec oškodovanca ali tožilca ali če je pozvan kot priča itd.⁸⁹ Vendar pa lahko obstajajo tudi drugi razlogi za razrešitev, kot so bolezen, preobremenitev z drugimi zadevami, pa tudi nasprotja med obtožencem in postavljenim zagovornikom ter odsotnost vzajemnega zaupanja.⁹⁰

Predsednik sodišča sme na zahtevo obdolženca ali z njegovo privolitvijo razrešiti postavljenega zagovornika, ki ne opravlja v redu svoje dolžnosti (na primer opusti komunikacijo z obtožencem, je pasiven na sodnih narokih, je slabo seznanjen z zadevo, je zamudil rok in krši druge določbe Kodeksa odvetniške poklicne etike). V takem primeru razrešitev obravnava predsednik sodišča in o njej obvesti Odvetniško zbornico.⁹¹

⁸⁴ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 163.

⁸⁵ Upravno sodišče Republike Slovenije, sodba št. I U 842/2010, z dne 18. avgusta 2010.

⁸⁶ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 97. člena.

⁸⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 72. člena.

⁸⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 72. člena.

⁸⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 68. člen.

⁹⁰ Višje sodišče v Ljubljani, odl. št. II Kp 24167/2015, z dne 22. septembra 2016.

⁹¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 72. člena.

Komunikacija osumljenca oziroma obdolženca s svojim zagovornikom

ZKP določa, da če je obdolženec v priporu, si zagovornik lahko z njim prosto in brez nadzorstva dopisuje in govori.⁹² Zakon torej varuje pravico obdolženca do zaupne komunikacije z zagovornikom. Ta določba obravnava pravico le priprtega obdolženca, saj je komunikacija med obdolženci, ki niso pridržani, in njihovi zagovorniki prosta in brez nadzora.⁹³ Ta določba velja tudi za osumljence v policijskem pridržanju in priporu, ki ga odredi preiskovalni sodnik. Stališče Ustavnega sodišča je namreč, da imajo vse osebe, ki jim je bila odvzeta prostost, ustavno zagotovljeno pravico do svobodne in nenadzorovane komunikacije s svojim zagovornikom, saj Ustava ne razlikuje med različnimi vrstami odvzema prostosti (pridržanje, pripor); Ustava tudi ne razlikuje med funkcijo zagovornika v času, ko je nekomu odvzeta prostost, pa zoper njega še ni uveden kazenski postopek, in funkcijo zagovornika v kazenskem postopku.⁹⁴

Pravilnik o izvrševanju pripora določa, da je treba zagovorniku omogočiti, da govori s pripornikom v posebnem in za to primernem prostoru, prosto in brez nadzorstva.⁹⁵ Zagovornik lahko govori s pripornikom kadarkoli, razen v času obrokov hrane in v času, ko pripornik biva na prostem, in v času nočnega počitka.⁹⁶ Pravica pripornika do svobodne in nenadzorovane komunikacije s svojim zagovornikom ne izključuje pravice organov, da njun pogovor vizualno nadzirajo, da bi preprečili morebitno izmenjavo nedovoljenih predmetov. Vizualni nadzor je treba opraviti na način, ki preprečuje poslušanje njune komunikacije. Enako velja za telefonske pogovore.⁹⁷ Če preiskovalni sodnik odredi nadzor pisemskih in drugih pošilk ter

⁹² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 74. člena.

⁹³ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 172.

⁹⁴ Ustavno sodišče Republike Slovenije, sodba št. Up-101/96, z dne 1. oktobra 1998.

⁹⁵ Pravilnik o izvrševanju pripora, 49. člen.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 172.

drugih stikov pripornika, ta nadzor ne velja za pisma, ki si jih izmenjuje s svojim zagovornikom.⁹⁸

Navzočnost pri vseh preiskovalnih dejanjih in zbiranju dokazov

Kot je bilo pojasnjeno zgoraj, imajo osumljene in obdolžene osebe pravico do zagovornika ves čas trajanja kazenskega postopka in tudi v zgodnejših fazah predkazenskega postopka, vključno s predhodnim policijskim postopkom.⁹⁹ To vključuje pravico njihovega zagovornika do navzočnosti pri vseh preiskovalnih dejanjih in zbiranju dokazov, ki se jih osumljene ali obdolžene osebe morajo ali smejo udeležiti med kazenskim in predhodnim postopkom. V predkazenskem postopku, ki ga vodi policija, lahko zagovornik predloži dokaze, predlaga policiji, da ugotovi določena dejstva, se pritoži zoper policijsko pridržanje in sodeluje pri vseh preiskovalnih dejanjih, ki jih izvaja policija. Vendar pa odvetnik ne more biti navzoč med neformalnimi policijskimi dejavnostmi, ki se ne štejejo za uradna preiskovalna dejanja v skladu z ZKP, na primer pri zbiranju podatkov od prič.¹⁰⁰

Prepoznave se ne štejejo za posebna preiskovalna dejanja, temveč posebna oblika zaslišanja prič, ker poteka v okviru sodne preiskave. ZKP določa, da se lahko tako obdolženec kot tudi njegov zagovornik udeležita zaslišanja prič.¹⁰¹ Enako velja za soočenja, ki se opravijo, kadar se izjave obdolženca in priče ali drugega obdolženca o pomembnih dejstvih razlikujejo. To se šteje za posebno obliko zaslišanja, in ker je odvetniku dovoljena navzočnost med zaslišanjem prič in zaslišanjem obdolženca, je lahko navzoč tudi med soočenjem.¹⁰² Odtvetnik je lahko navzoč tudi pri rekonstrukciji

⁹⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 213.b člena.

⁹⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 67. člena.

¹⁰⁰ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 24.

¹⁰¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, četrti odstavek 178. člena.

¹⁰² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 178. člena in četrti odstavek 178. člena.

dogodka, ki se opravi v predkazenskem postopku.¹⁰³ Preiskovalni sodnik mora na primeren način obvestiti obdolženca in njegovega zagovornika o tem, kdaj in kje bodo izvedena preiskovalna dejanja, ki sta se jih upravičena udeležiti, razen če bi bilo z njimi nevarno odlašati. Če ima obdolženec zagovornika, preiskovalni sodnik praviloma obvesti le slednjega.¹⁰⁴

Začasna razveljavitve

ZKP ne dopušča začasne razveljavitve pravice osumljenih in obdolženih oseb do zagovornika. Pravica do obrambe z zakonitim zastopnikom je ustavno varovana človekova pravica, navedena med pravnimi jamstvi v kazenskem postopku v 29. členu Ustave Republike Slovenije.¹⁰⁵ Človekove pravice in temeljne svoboščine je izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti v vojnem in izrednem stanju. To je dovoljeno samo za čas trajanja vojnega ali izrednega stanja, vendar v obsegu, ki ga tako stanje zahteva, in tako, da sprejeti ukrepi ne povzročajo neenakopravnosti, ki bi temeljila le na rasi, narodni pripadnosti, spolu, jeziku, veri, političnem ali drugem prepričanju, gmotnem stanju, rojstvu, izobrazbi, družbenem položaju ali katerikoli drugi osebni okoliščini.¹⁰⁶ Vendar pa Ustava določa, da ta določba ne dopušča nobenega začasnega razveljavljanja ali omejevanja (med drugim) pravnih jamstev v kazenskih postopkih, kot jih določa njen 29. člen.

¹⁰³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 178. člena.

¹⁰⁴ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, peti odstavek 178. člena.

¹⁰⁵ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, 29. člen: »Vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, morajo biti ob popolni enakopravnosti zagotovljene tudi naslednje pravice:

- da ima primeren čas in možnosti za pripravo svoje obrambe;
- da se mu sodi v njegovi navzočnosti in da se brani sam ali z zagovornikom;
- da mu je zagotovljeno izvajanje dokazov v njegovo korist;
- da ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje, ali priznati krivdo.

¹⁰⁶ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, prvi odstavek 16. člena.

Pravna sredstva

Zakon vsebuje splošno določbo, ki sodišču prepoveduje, da bi svojo sodno odločbo oprlo na dokaze, ki so bili pridobljeni s kršitvijo ustavno določenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kot tudi ne na dokaze, ki so bili pridobljeni s kršitvijo določb kazenskega postopka in je zanje v ZKP določeno, da se sodna odločba nanje ne more opreti, ali ki so bili pridobljeni na podlagi takega nedovoljenega dokaza.¹⁰⁷

V povezavi s policijskim zaslišanjem osumljencev zakon določa, da če osumljenec ni bil poučen o svojih pravicah ali če dani pouk in izjava osumljenca glede pravice do zagovornika nista zapisana v zapisnik ali če je bil zaslišan brez navzočnosti zagovornika, sodišče ne sme opreti svoje odločbe na njegovo izpovedbo.¹⁰⁸ Podobna določba velja za primer zaslišanja prijetega osumljenca, ki ga opravi preiskovalni sodnik: če preiskovalni sodnik tistemu, ki mu je bila vzeta prostost, ni dal pouka po 4. členu tega zakona, ali ta pouk ni zapisan, sodišče ne sme svoje odločbe opreti na izpovedbo tistega, ki mu je bila vzeta prostost.¹⁰⁹ Podobna določba se ponovi tudi v 227. členu, ki določa pravila za vsa zaslišanja obdolžencev pred sodiščem – tako v predhodnem postopku kot tudi v sodnem postopku: če obdolženec ni bil poučen o svojih pravicah iz drugega odstavka 227. člena ali če dani pouk in izjava obdolženca glede pravice do zagovornika nista zapisana v zapisnik, sodišče ne sme opreti svoje odločbe na obdolženčevo izpovedbo.¹¹⁰ Člen 227 določa tudi okoliščine, v skladu s katerimi je obdolženca dopustno zaslišati brez navzočnosti zagovornika: če se je izrecno odpovedal tej pravici, obramba pa ni obvezna ali če zagovornik ni navzoč, čeprav je bil obveščen o zaslišanju.¹¹¹

¹⁰⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 18. člena.

¹⁰⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 148.a člena.

¹⁰⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 204. člen.

¹¹⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, deseti odstavek 227. člena.

¹¹¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, deveti odstavek 227. člena.

Po zakonu se lahko kršitve pravic obrambe štejejo kot bistvena kršitev določb kazenskega postopka, kar je eden od razlogov za izpodbijanje sodbe prvostopenjskega sodišča v pritožbenem postopku.¹¹² Zakon razlikuje med absolutnimi bistvenimi kršitvami in relativnimi bistvenimi kršitvami. Prve so izčrpno navedene v zakonu in obstaja pravna domneva, da če je katera od njih podana, to vpliva na zakonitost sodbe.¹¹³ Relativne bistvene kršitve so v ZKP določene zgolj na splošno in v vsakem posameznem primeru mora pritožnik dokazati vzročno zvezo med kršitvijo in zakonitostjo sodbe.¹¹⁴

Absolutna bistvena kršitev določb kazenskega postopka v zvezi s pravico do zagovornika je podana v naslednjih primerih:

- če je bila glavna obravnava opravljena brez oseb, katerih navzočnost na glavni obravnavi je po zakonu obvezna:¹¹⁵ v primerih, v katerih je pravno zastopanje obtoženca obvezno, glavna obravnava nikoli ne sme potekati brez obtoženčevega zagovornika. Enako velja tudi, kadar pravna pomoč ni obvezna in obtoženčev zagovornik na narok ni bil pravilno vabljen;¹¹⁶
- če se sodba opira na dokaz, ki je bil pridobljen s kršitvijo z ustavo določenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ali na dokaz, na katerega se po določbah tega zakona sodba ne more opirati, ali na dokaz, ki je bil pridobljen na podlagi takega nedovoljenega dokaza:¹¹⁷ kot je predstavljeno zgoraj, sodišče svoje odločbe ne sme opreti na izjavo osumljenca, ki ni bil poučen o pravici do zagovornika, preden je podal izjavo.

¹¹² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 370. člen.

¹¹³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 371. člena.

¹¹⁴ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 371. člena.

¹¹⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, točka 3 prvega odstavka 371. člena.

¹¹⁶ V tem smislu neustrezno opravljanje nalog zagovornika po uradni dolžnosti ni samo razlog za njegovo razrešitev (kot je navedeno zgoraj), ampak je lahko tudi bistvena kršitev določb kazenskega postopka. Tudi pasivno navzočnost zagovornika je namreč mogoče šteti kot njegovo nenavzočnost.

¹¹⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, točka 8 prvega odstavka 371. člena.

Brezplačna pravna pomoč

Po spremembi ZKP iz leta 2011 je policija dolžna poučiti osumljenca, ki mu je bila odvzeta prostost, če nima sredstev, da si sam najame zagovornika, mu bo policija na njegovo zahtevo postavila zagovornika v breme državnega proračuna, če je to v interesu pravičnosti.¹¹⁸ V praksi ta možnost ni pogosto uporabljena. Če osumljenec zahteva zagovornika v breme državnega proračuna, mora policija preučiti oba pogoja, in sicer da osumljenec nima sredstev, da si zagovornika vzame sam in da bi bila postavitev zagovornika v interesu pravičnosti. Zakon za razlago slednjega ne vsebuje nobenih meril. Domneva se, da bi policija zagovornika postavila le glede najtežjih kaznivih dejanj in v zelo zapletenih primerih, v katerih osebne okoliščine osumljenca zahtevajo pravno zastopanje že v najzgodnejših fazah postopka.¹¹⁹

Od leta 2008 brezplačna pravna pomoč v predhodnem in v kazenskem postopku ni več določena v ZKP, temveč v Zakonu o brezplačni pravni pomoči, ki določa nacionalno shemo brezplačne pravne pomoči za vse sodne postopke.¹²⁰ V slovenskem pravnem sistemu je mehanizem zagotavljanja obvezne pravne pomoči ločen od sheme brezplačne pravne pomoči. Kot je opisano zgoraj, določbe o obvezni pravni pomoči ostanejo v okviru ZKP. Obvezna pravna pomoč sama po sebi ne pomeni tudi, da vključuje brezplačno zastopanje, čeprav lahko sodišče odloči, da se ti stroški izplačajo iz proračunskih sredstev (če je bil obdolžencu zagovornik postavljen, pa bi bilo ogroženo njegovo vzdrževanje ali vzdrževanje oseb, ki jih je obdolženec dolžan vzdrževati, če bi moral plačati zagovorniku nagrado in potrebne izdatke).¹²¹ V skladu z opisanimi pogoji obvezna pravna pomoč postane brezplačna pravna pomoč in v tem primeru se Zakon o brezplačni pravni pomoči ne uporabi.¹²²

¹¹⁸ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku – K, 2011.

¹¹⁹ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 25.

¹²⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o brezplačni pravni pomoči iz leta 2008.

¹²¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 97. člena.

¹²² Upravno sodišče Republike Slovenije, sodba št. I U 842/2010, z dne 18. avgusta 2010.

Dodelitev brezplačne pravne pomoči v skladu z Zakonom o brezplačni pravni pomoči je mogoča samo za postopke pred sodišči, zato osumljenci po tem zakonu ne morejo pridobiti brezplačne pravne pomoči v predkazenskem postopku. Vendar pa zakon sodišč ne zavezuje, da osumljeno oziroma obdolženo osebo pouči o tem, da lahko zaprosi za brezplačno pravno pomoč, če nima sredstev, da bi si sam najel zagovornika, kako in kje zaprositi za tako pomoč, in merila o tem, kdaj je oseba upravičena do brezplačne pravne pomoči.¹²³ Vsak sodnik se sam odloči, ali bo obdolženca seznanil s temi informacijami.

Upravičenci lahko zaprosijo za brezplačno pravno pomoč v katerikoli fazi postopka (na primer na začetku sodnega postopka kakor tudi v katerikoli fazi postopka, ki že teče). Pri odločanju o prošnji za dodelitev brezplačne pravne pomoči se ugotavljajo materialni položaj prosilca (test sredstev) in okoliščine ter presoja dejstev o zadevi, glede katere je oseba vložila prošnjo za brezplačno pravno pomoč (test utemeljenosti).¹²⁴

Brezplačna pravna pomoč se lahko dodeli osebi, ki glede na svoj materialni položaj in glede na materialni položaj svoje družine brez škode za svoje socialno stanje in socialno stanje svoje družine ne bi zmogla stroškov sodnega postopka oziroma stroškov nudenja pravne pomoči. Šteje se, da je socialno stanje prosilca in njegove družine zaradi stroškov sodnega postopka oziroma stroškov nudenja pravne pomoči ogroženo, če mesečni dohodek prosilca (lastni dohodek) oziroma mesečni povprečni dohodek na člana družine (lastni dohodek družine) ne presega višine dveh osnovnih zneskov minimalnega dohodka.¹²⁵ Od 1. julija 2017 osnovni znesek minimalnega dohodka znaša 297,53 EUR.¹²⁶

Materialni položaj prosilca in njegove družine ugotavlja strokovna služba za brezplačno pravno pomoč. V ta namen strokovna služba po uradni dolžnosti pridobi za to potrebne osebne podatke iz obstoječih

¹²³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 4. člen.

¹²⁴ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, 11. in 24. člen.

¹²⁵ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, drugi odstavek 13. člena.

¹²⁶ Odredba o usklajeni višini minimalnega dohodka od julija 2017.

javnih zbirk podatkov. Če podatkov, potrebnih za ugotovitev materialnega položaja prosilca, ni mogoče pridobiti iz javnih zbirk podatkov, mora prosilec sam zagotoviti podatke, ki so potrebni za zagotovitev storitev brezplačne pravne pomoči.¹²⁷

Pri presoji dodelitve brezplačne pravne pomoči se kot pogoji upoštevajo okoliščine in dejstva o zadevi, glede katere prosilec vloga prošnjo za dodelitev brezplačne pravne pomoči, predvsem da:

- zadeva ni očitno nerazumna oziroma da ima prosilec v zadevi verjetne izglede za uspeh, tako da je razumno začeti postopek oziroma se ga udeleževati ali vlagati v postopku pravna sredstva oziroma nanje odgovarjati in; ali
- je zadeva pomembna za prosilčev osebni in socialno-ekonomski položaj oziroma je pričakovani izid zadeve za prosilca ali njegovo družino življenjskega pomena.¹²⁸

Šteje se, da je zadeva očitno nerazumna, če je pričakovanje ali zahtevke prosilca v očitnem nesorazmerju z dejanskim stanjem stvari, če je očitno, da stranka zlorablja možnost brezplačne pravne pomoči za zadevo, za katero ne bi uporabila pravnih storitev, tudi če bi ji njen materialni položaj to omogočal, ali če je pričakovanje ali zahteva prosilca očitno v nasprotju z izidom v zadevah s podobnim dejanskim stanjem in pravno podlago, ali če je pričakovanje ali zahteva osebe v očitnem nasprotju z načeli pravičnosti in morale.¹²⁹

Zakon ne vsebuje domneve, da je dodelitev pravne pomoči v interesu pravičnosti, če je oseba osumljena ali obtožena za kaznivo dejanje, za katerega je zagrožena zaporna kazen. Vendar pa je glede tega vprašanja posebej pomembna sodna praksa Vrhovnega sodišča. Stališče Vrhovnega sodišča Republike Slovenije je, da so ključni pogoji, ki jih je treba upoštevati pri odločanju o dodelitvi brezplačne pravne pomoči v kazenskih zadevah, teža kaznivega dejanja, višina

¹²⁷ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, 20. člen.

¹²⁸ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, prvi odstavek 24. člena.

¹²⁹ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, tretji odstavek 24. člena.

zagrožene kazni in zapletenost zadeve.¹³⁰ Sodišče navaja, da zakona ni mogoče razlagati tako, da se šteje vloga za dodelitev brezplačne pravne pomoči osebe, ki ji grozi zaporna kazen, za očitno neutemeljeno. Sodišče se sklicuje na 6. člen Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki navaja, da je zagrožena zaporna kazen sama po sebi okoliščina, ki zahteva brezplačno pravno pomoč obdolžencu, ki nima zadostnih sredstev, da sam vzame zagovornika. Poleg tega sodišče navaja, da je lahko brezplačna pravna pomoč utemeljena tudi v drugih kazenskih zadevah (v katerih obdolžencu ne grozi zaporna kazen), če to zahtevajo zapletenost zadeve in osebne okoliščine obdolženca. Sodišče navaja, da se lahko uporaba 24. člena Zakona o brezplačni pravni pomoči v različnih vrstah sodnih postopkov razlikuje, zlasti zaradi posebne narave kazenskih postopkov in potrebe po zagotovitvi pravice do obrambe, kot to določata Ustava in Konvencija.

Zakon ne zahteva, da morajo obdolženci, ki jim je bila dodeljena brezplačna pravna pomoč na podlagi testa utemeljenosti, v primeru pravnomočne obsodbe povrniti stroške pravne pomoči. Prejemniki brezplačne pravne pomoči morajo povrniti le neupravičeno prejeto brezplačno pravno pomoč. V skladu z zakonom se za neupravičeno prejeto brezplačno pravno pomoč šteje že plačana brezplačna pravna pomoč, ki je bila upravičencu dodeljena na podlagi lažnega prikazovanja ali zamolčanja podatkov oziroma spremembe podatkov, ki vplivajo na upravičenost do brezplačne pravne pomoči.¹³¹

O prošnjah za brezplačno pravno pomoč odloča strokovna služba, ki je organizirana na okrajnem sodišču s sedežem, na katerega območju ima prosilec stalno ali začasno prebivališče. Strokovna služba za pravno pomoč vodi postopek v skladu z Zakonom o splošnem upravnem postopku, po katerem morajo biti vse odločbe obrazložene.¹³² Prosilec za brezplačno pravno pomoč je stranka v

¹³⁰ Vrhovno sodišče Republike Slovenije, sodba št. X Ips 226/2014, z dne 11. novembra 2015.

¹³¹ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, prvi odstavek 43. člena.

¹³² Zakon o pravni pomoči iz leta 2004, drugi odstavek 34. člena; in Zakon o splošnem upravnem postopku, drugi odstavek 210. člena.

postopku in zato prejme kopijo odločbe. Zoper odločbe oziroma sklepe pristojnega organa za brezplačno pravno pomoč je mogoče sprožiti upravni spor pred Upravnim sodiščem.¹³³

Prosilec lahko sam izbere osebo, pooblaščno za izvajanje brezplačne pravne pomoči, in jo navede v prošnji za brezplačno pravno pomoč.¹³⁴ Če prosilec osebe, pooblaščne za izvajanje pravne pomoči sam ne izbere, jo določi pristojni organ za brezplačno pravno pomoč po uradni dolžnosti po abecednem redu s seznama, ki ga organu za vsak območni zbor posebej predloži Odvetniška zbornica.¹³⁵ Pristojni organ za brezplačno pravno pomoč sme na zahtevo upravičenca ali z njegovo privolitvijo odločiti o razrešitvi postavljenega odvetnika, ki ne opravlja v redu svoje dolžnosti in namesto razrešenega odvetnika postavi drugega. O razrešitvi se obvesti Odvetniška zbornica.¹³⁶

Dostop do zagovornika in brezplačna pravna pomoč tekem sojenja

Zakonske določbe, ki urejajo dostop do zagovornika v fazi preiskave in ki so predstavljene v prejšnjem poglavju, so pomembne tudi za fazo glavne obravnave.

Prvi odstavek 67. člena ZKP določa, da ima obdolženec pravico do zagovornika ves čas, ko teče kazenski postopek. Osumljena ali obdolžena oseba ima pravico do dostopa do zagovornika, ko je vabljen pred sodišče, pristojno za kazenske zadeve. V skladu s tretjim odstavkom 193. člena ZKP, ko je obdolženec prvič vabljen, ga je treba v vabilu poučiti, da ima pravico do zagovornika in da je zagovornik lahko navzoč pri njegovem zaslišanju.

¹³³ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, četrti odstavek 34. člena.

¹³⁴ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, prvi odstavek 30. člena.

¹³⁵ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, drugi odstavek 30. člena.

¹³⁶ Zakon o brezplačni pravni pomoči iz leta 2004, deveti odstavek 30. člena.

Pred vsakršnim zasliševanjem je treba enako kot v preiskovalni fazi predhodnega postopka obdolženca poučiti, da ima pravico vzeti zagovornika po svoji izbiri in da je lahko zagovornik navzoč na zaslišanju. Pouk obdolžencu in njegova izjava glede pravice do zagovornika morata biti vnesena v zapisnik, sicer sodišče svoje odločbe ne sme opreti na obdolženčevo izpovedbo.¹³⁷

Okoliščine, v katerih je pravna pomoč obvezna, so enake tistim, opisanim v zvezi s preiskovalno fazo predhodnega postopka. Glede kazenskega postopka je še posebej pomembna določba, da mora imeti obdolženec zagovornika, ko mu je vročen obtožni predlog, če zakon predpisuje osemletno ali strožjo kazen zapor za kaznivo dejanje, za katerega je obdolžen. Drugi razlogi za obvezno pravno pomoč (kot je opisano v prejšnjem razdelku) se bodo namreč navadno pojavili že v zgodnejših fazah kazenskega postopka.¹³⁸

Postopek beleženja navzočnosti zagovornika je identičen postopku, opisanem v prejšnjem razdelku. Pravica obdolženčevega zagovornika, da se udeleži zbiranja dokazov, prepoznave, soočenja in rekonstrukcije dogodka, je enaka, kot velja za fazo preiskave.

Enako kot velja za predhodni postopek, zakon ne dopušča začasne razveljavitve pravice osumljene ali obdolžene osebe do zagovornika.

Pravna sredstva za zaščito pravice dostopa do zagovornika so enaka, kot so predstavljena v prejšnjem razdelku.

Brezplačna pravna pomoč se obtožencu zagotovi v okviru Zakona o brezplačni pravni pomoči – enako kot to velja za fazo preiskave.

¹³⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, deseti odstavek 227. člena.

¹³⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 70. člena.

Dostop do zagovornika v postopkih, ki jih ESČP in četrty odstavek 2. člena Direktive opredeljujeta kot kazenske, vendar jih nacionalna zakonodaja ne šteje kot take

Slovenska okrajna sodišča, ki so pristojna za kazniva dejanja, za katera sta kot glavni kazni zagroženi denarna kazen ali kazen do treh let zapor, so pristojna tudi za prekrške kot sodišča prve stopnje, sodni nadzor odločbe o prekršku, ki jo izda prekrškovni organ (upravni in drugi državni organi ter organi samoupravnih lokalnih skupnosti), pritožbe zoper njihove odločitve itd.¹³⁹ Višja sodišča, pristojna za pritožbene postopke proti odločitvam prvostopenjskih sodišč v kazenskih zadevah, so prav tako pristojna v prekrškovnih pritožbenih postopkih.¹⁴⁰

Postopek v zvezi s prekrški določa Zakon o prekrških.¹⁴¹ Njegov 67. člen določa smiselno uporabo določb ZKP o vlogah in zapisnikih (kar vključuje zabeleženje zahteve za zagovornika, navzočnost zagovornika med zaslišanji itd.), rokih, zaslišanju osumljenca oziroma obdolženca, zasliševanju prič, hišnih preiskavah itd. Tudi Zakon o prekrških določa pravico do dostopa do zagovornika. Obdolženca v postopku za prekrške je treba pred prvim zaslišanjem poučiti, da ima pravico vzeti si zagovornika in da je zagovornik lahko navzoč pri njegovem zaslišanju.¹⁴² Podobno kot v kazenskem postopku ima obdolženec pravico, da si vzame zagovornika po svoji izbiri, vendar lahko to vlogo opravljajo le odvetniki, ki pa jih lahko nadomeščajo odvetniški kandidati.¹⁴³

Zakon prav tako daje sodniku možnost, da odredi pridržanje, če je to potrebno za zagotovitev navzočnosti obdolženca med postopkom ali če je bil obdolženec zaloten pri prekršku, pridržanje pa je potrebno za

¹³⁹ Zakon o prekrških, prvi odstavek 210. člena.

¹⁴⁰ Zakon o prekrških, prvi odstavek 212. člena.

¹⁴¹ Zakon o prekrških iz leta 2011.

¹⁴² Zakon o prekrških iz leta 2011, drugi odstavek 90. člena.

¹⁴³ Zakon o prekrških iz leta 2011, drugi odstavek 90. člena.

ugotovitev njegove istovetnosti ali bi lahko pobegnil ali ponovil prekršek ali uničil dokaze. Pridržana obdolžena oseba mora biti v jeziku, ki ga razume, nemudoma obveščena o razlogih za pridržanje in poučena o pravici do molka in do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga lahko sama izbere, in da so organi o pridržanju dolžni na njeno zahtevo obvestiti tretjo osebo.¹⁴⁴ Če traja pridržanje več kot tri ure, mora biti obdolženec s pisnim sklepom obveščen o razlogih za odvzem prostosti. Če obdolženec o svojih pravicah ni bil poučen ali ta pouk ni bil zapisan, sodišče svoje odločbe ne sme opreti na njegovo izpovedbo, dano v času, ko mu je bila vzeta prostost.¹⁴⁵

Zakon o prekrških glede pridržanja obdolženca določa smiselno uporabo ZKP o izvrševanju pripora.¹⁴⁶ Zgoraj opisane določbe, ki se nanašajo na komunikacijo med obdolžencem in njegovim zagovornikom med odvzemom prostosti, torej veljajo tudi za pridržanje po Zakonu o prekrških.

Obdolženčev zagovornik ima pravico pregledati spis in dokaze v zvezi z zadevo ter biti navzoč med sojenjem, vendar če je bil zagovornik v redu povabljen, pa ne pride na ustno obravnavo, jo je mogoče opraviti tudi brez njegove navzočnosti.¹⁴⁷

Zakon ne predpisuje obvezne pravne pomoči v postopku o prekrških. Brezplačna pravna pomoč v postopkih o prekrških pred sodišči je zagotovljena z Zakonom o brezplačni pravni pomoči pod enakimi pogoji, kot opisano zgoraj.

¹⁴⁴ Zakon o prekrških iz leta 2011, drugi odstavek 110. člena.

¹⁴⁵ Zakon o prekrških iz leta 2011, četrti odstavek 110. člena.

¹⁴⁶ Zakon o prekrških, peti odstavek 108. člena.

¹⁴⁷ Zakon o prekrških, 126. člen.

E. ODPOVED PRAVICI DO ZAGOVORNIKA

ZKP omenja odpoved pravici do zagovornika le v zvezi z zaslišanjem osumljenca oziroma obdolženca, ki ga opravi sodnik (bodisi tekom preiskave bodisi tekom glavne obravnave). Glede tega ZKP določa, da je obtoženca dopustno zaslišati brez navzočnosti zagovornika le, če se je izrecno odpovedal tej pravici, obramba pa ni obvezna, ali če zagovornik ni navzoč, čeprav je bil obveščen o zaslišanju. Osumljenec in obdolženec se lahko svoji pravici do zagovornika odpove le, če formalna obramba z zagovornikom ni obvezna.¹⁴⁸

Če obdolženčeva izjava glede njegove pravice do zagovornika (ali se bo tej pravici odpovedal) ni bila zapisana v zapisnik ali če je bilo zaslišanje opravljeno v nasprotju z določbami o dopustnosti zaslišanja brez navzočnosti zagovornika, sodišče svoje odločbe ne sme opreti na obdolženčevo izpovedbo.¹⁴⁹ Kršitev te določbe je absolutna bistvena kršitev določb kazenskega postopka.¹⁵⁰

Čeprav zakon ne določa nobenih omejitev glede umika odpovedi (v katerikoli fazi postopka), od sodišča prav tako ne zahteva, da ponudi kakršnekoli informacije o posledicah odpovedi ali da je umik odpovedi možen v katerikoli fazi postopka.

¹⁴⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, deveti odstavek 227. člena.

¹⁴⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, deseti odstavek 227. člena.

¹⁵⁰ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 533.

F. DRUGE PRAVICE, KI JIH DOLOČA DIREKTIVA

V skladu z ZKP mora biti oseba, ki ji je odvzeta prostost, nemudoma poučena, da je pristojni organ na njeno zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njene najbližje.¹⁵¹ Policija oziroma sodišče mora o odvzemu prostosti v štiriindvajsetih urah obvestiti družino tistega, ki mu je bila odvzeta prostost, če ta to zahteva. O odvzemu prostosti se obvesti pristojni organ socialnega varstva, če je treba kaj ukreniti za preskrbo otrok in drugih družinskih članov, za katere skrbi tisti, ki mu je bila vzeta prostost.¹⁵²

Pravica obdolženca do obvestitve tretje osebe o odvzemu prostosti je ustavno zagotovljena pravica. ZKP je dodatno določil rok štiriindvajset ur, v katerem mora sodišče obvestiti obdolženčevo družino. Če traja odvzem prostosti manj kot štiriindvajset ur, obveščanje tretje osebe ni obvezno.¹⁵³

ZKP ne določa natančnega postopka obveščanja tretje osebe. O danem pouku in obdolženčevem odgovoru ter o tem, kako je bilo obvestilo opravljeno, če ga je obdolženec zahteval, policija napravi uradni zaznamek, preiskovalni sodnik pa vpiše v zapisnik o zaslišanju obdolženca.¹⁵⁴ Če po odvzemu prostosti policija odredi pridržanje, nato pa odredi pridržanje ali pripor preiskovalni sodnik, morata oba organa na obdolženčevo zahtevo o tem obvestiti tretjo osebo, ki jo navede obdolženec.¹⁵⁵

ZKP ne določa nobene posebne določbe za uresničevanje te pravice v primeru, če je osumljena oziroma obdolžena oseba otrok. Vendar pa Zakon o nalogah in pooblastilih policije določa, da morajo policisti v najkrajšem možnem času ustno obvestiti starše ali skrbnika, če je pridržana oseba mladoletna oseba. Če ugotovijo, da bi bilo obveščanje

¹⁵¹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 4. člena.

¹⁵² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 208. člen.

¹⁵³ Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, tretji odstavek 19. člena.

¹⁵⁴ Horvat Š., Zakon o kazenskem postopku s komentarjem, Ljubljana 2004, str. 494.

¹⁵⁵ Prav tam.

staršev ali skrbnika v nasprotju s koristmi otroka ali mladoletnika, policisti ne obvestijo staršev ali skrbnika, o privedbi pa obvestijo pristojni center za socialno delo.¹⁵⁶

Edino odstopanje od pravice osumljenca oziroma obdolženca do obveščeniosti tretje osebe o njegovem odvzemu prostosti, ki ga dovoljuje nacionalna zakonodaja, je odložitev obvestila do 24 ur.

V 48-urnem policijskem pridržanju zakon ne določa pravice osebe, ki ji je odvzeta prostost, da komunicira s tretjimi osebami, temveč le s svojim zagovornikom. Obisk obdolženca v priporu je mogoč le z dovoljenjem preiskovalnega sodnika, ki vodi preiskavo. Z dovoljenjem preiskovalnega sodnika, ki opravlja preiskavo, in pod njegovim nadzorstvom ali pod nadzorstvom nekoga, ki ga on določi, lahko obiskujejo pripornika v mejah hišnega reda zavoda bližnji sorodniki, na njegovo zahtevo pa tudi zdravnik in drugi. Posamezne obiske je dovoljeno prepovedati, če bi zaradi tega lahko nastala škoda za postopek. Pripornik si lahko dopisuje ali ima druge stike z osebami zunaj zavoda. Če tako zahtevajo razlogi, zaradi katerih je bil odrejen pripor, lahko preiskovalni sodnik na predlog državnega tožilca s pisnim sklepom odredi nadzor pisemskih in drugih pošilk ter drugih stikov pripornika z osebami zunaj zavoda (kar ne velja za komunikacijo z zagovornikom). Preiskovalni sodnik lahko priporniku prepove pošiljanje ali sprejemanje pisem in drugih pošilk ali vzpostavljanje stikov, ki so škodljivi za postopek.¹⁵⁷

Če je oseba, ki ji je bila odvzeta prostost, tuj državljan, se jo obvesti, da je pristojni organ na njeno zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti tudi konzulat njene države.¹⁵⁸ Diplomatski in konzularni predstavniki tuje države imajo pravico, da z vednostjo preiskovalnega sodnika, ki opravlja preiskavo, obiskujejo in brez nadzora govorijo s pripornikom, ki je državljan njihove države.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Zakon o nalogah in pooblastilih policije, prvi odstavek 59. člena.

¹⁵⁷ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 213.b člen.

¹⁵⁸ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, tretji odstavek 157. člena.

¹⁵⁹ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, drugi odstavek 213.b člena.

F. PRAVICA DO DOSTOPA DO ZAGOVORNIKA IN BREZPLAČNA PRAVNA POMOČ V PRAKSI. TEŽAVE PRI URESNIČEVANJU IN POVEZANI DEJAVNIKI

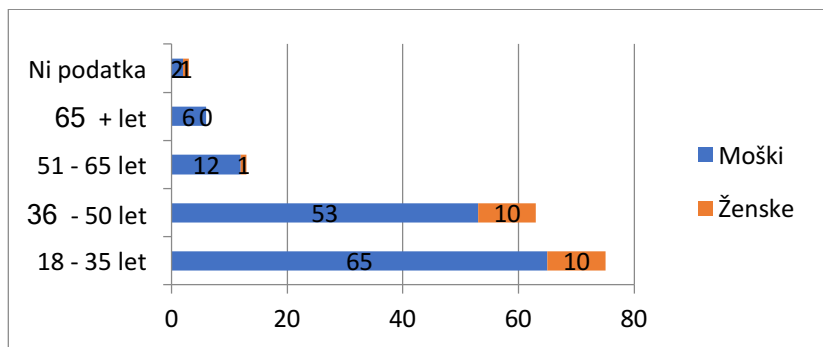
Številčni podatki glede analize sodnih spisov

Analiza je zajela 150 sodnih spisov s petih slovenskih sodišč – treh okrajnih in dveh okrožnih sodišč. Z okrajnih sodišč smo izbrali 100, z okrožnih sodišč pa 50 sodnih spisov, saj taka razdelitev odraža približno razmerje med kazenskimi zadevami, ki se vsako leto začnejo pred okrajnimi sodišči, in zadev, ki so vsako leto sprožene pred okrožnimi sodišči. Leta 2015 je bilo na primer pred slovenskimi okrajnimi sodišči sproženih 69 odstotkov vseh kazenskih zadev, pred okrožnimi sodišči pa je bilo sproženih 31 odstotkov.¹⁶⁰

Demografski podatki

Spodnji graf predstavlja starostno in spolno porazdelitev osumljenih in obdolženih oseb, ki so bile vključene v analizo primerov. V vzorcu je bilo 128 obdolžencev in 22 obdolženek. Večina osumljenih oseb je bila ob začetku kazenskega postopka stara med 18 in 35 leti. Tudi starostna skupina med 36 in 50 leti je močno zastopana, saj vsebuje 53 osumljenih in obdolženih oseb. V obeh omenjenih starostnih skupinah je 10 osumljenk. Število osumljenih in obdolženih oseb, starejših od 51 let, je bistveno nižje.

¹⁶⁰ Republika Slovenija, Ministrstvo za pravosodje, pravosodna statistika 2015.

Graf 1 – Starost in spol

Od 150 osumljenih in obdolženih oseb je bilo 137 slovenskih državljanov, 140 jih je imelo v Sloveniji stalno prebivališče, 143 jih je razumelo slovenski jezik in z oblastmi komuniciralo v slovenskem jeziku. Trinajst oseb je bilo tujih državljanov; sedem jih je potrebovalo tolmačenje. Države tujih državljanov so bile: Bosna in Hercegovina (4), Italija (3), Sirija (2), Albanija (1), Hrvaška (1), Irak (1) in Kosovo (1).

Večina osumljenih in obdolženih oseb je imela srednješolsko izobrazbo (68); 55 jih je končalo osnovno šolo ali le nekaj let osnovnošolskega izobraževanja; 14 jih je imelo visokošolsko izobrazbo, 13 sodnih spisov pa ni vsebovalo informacij o stopnji izobrazbe osumljene oziroma obdolžene osebe.

Od 150 osumljenih in obdolženih oseb jih je bilo 79 brezposelnih, 53 zaposlenih, 7 upokojenih, v 11 primerih pa spis ni vseboval informacij o delovnem statusu osebe.

Večina osumljenih oziroma obdolženih oseb je bila samska (70), 12 je bilo razvezanih, 27 poročenih, 28 v zunajzakonskem partnerstvu, ena (1) je bila vdova; v 12 spisih ni bilo informacij o osebnem statusu osumljene/obdolžene osebe.

Nacionalna statistika: število osumljenih oseb na leto

Leto	Število osumljenih oseb		
	moški	ženske	skupaj
2011	4.330	1.091	5.421
2012	4.171	1.142	5.313
2013	4.239	1.280	5.519
2014	4.320	1.240	5.560
2015	3.836	1.205	5.041
2016	3.597	1.104	4.701

Vir: Letna poročila Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije

Kazniva dejanja

V analizi spisov na okrajnih in okrožnih sodiščih je bilo 150 obtoženih oseb preganjanih zaradi 33 različnih kaznivih dejanj. Najpogostejša so bila kazniva dejanja zoper premoženje (73 primerov). To je vključevalo kazniva dejanja, kot so tatvina in velika tatvina, goljufija, rop itd. Druga največja skupina so bila kazniva dejanja proti življenju in telesu. V 31 primerih so obtoženim osebam sodili za prizadejanje telesnih poškodb, hujših telesnih poškodb in v enem primeru za poskus umora. V 13 zadevah je šlo za kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in otroke, ki vključujejo nasilje v družini, zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje, ugrabitev mladoletnika in neplačevanje preživnine. Šest primerov se je nanašalo na kazniva dejanja zoper javni red in mir, kot so na primer preprečitev uradnega dejanja ali maščevanje uradni osebi ali napad na uradno osebo, ko opravlja naloge varnosti. V petih primerih so bile obdolžene osebe preganjanje zaradi kaznivih dejanj zoper človekovo zdravje, kot sta neupravičena proizvodnja in promet s prepovedanimi drogami, nedovoljenimi snovmi v športu in predhodnimi sestavinami za izdelavo prepovedanih drog in omogočanje uživanja prepovedanih

drog ali nedovoljenih snovi v športu. Dve zadevi sta se nanašali na kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost: spolno nasilje in spolni napad na osebo, mlajšo od petnajst let. Druga kazniva dejanja (20 primerov) so vključevala kazniva dejanja zoper čast in dobro ime, kazniva dejanja zoper varnost javnega prometa, kazniva dejanja zoper uradno dolžnost (zloraba uradnega položaja ali uradnih pravic) itd.

Kazniva dejanja zoper premoženje	73
Kazniva dejanja zoper življenje in telo	31
Kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in otroke	13
Kazniva dejanja zoper javni red in mir	6
Kazniva dejanja zoper človekovo zdravje	5
Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost	2
Druga kazniva dejanja	20
Skupaj	150

Tabela 1 – Kazniva dejanja

Pravno zastopanje

V 105 primerih so imele osumljene in obdolžene osebe zagovornika, 45 pa jih v celotnem kazenskem postopku ni imelo zagovornika.

Večina od 105 osumljenih oseb je sama pooblastila svojega zagovornika (54); 27 osumljenih oziroma obdolženih oseb je zastopal zagovornik po uradni dolžnosti, 22 pa jih je zastopal zagovornik iz sheme brezplačne pravne pomoči. Večina osumljenih oziroma obdolženih oseb je imela med postopkom samo enega zagovornika, le štiri jih je zastopalo več zagovornikov, ki so si jih same izbrale (vendar ne hkrati); dvema je bil postavljen več kot en zagovornik po uradni dolžnosti; in šest so zastopali zagovorniki različnih vrst (na primer tako zagovornik, ki si ga je oseba sama vzela, kot tudi odvetnik iz sheme brezplačne pravne pomoči, ali zagovornik, ki si ga je oseba sama vzela, in tudi zagovornik, postavljen po uradni dolžnosti).

Samo šest osumljenih oseb je zagovornika vzelo že v predkazenskem postopku. V vseh teh primerih je osumljena oseba vzela zagovornika, ki je svojo stranko zastopal do pravnomočne sodbe.

V fazi preiskave je 25 osumljenih oseb imelo zagovornike. V dveh primerih so bili zagovorniki postavljeni po uradni dolžnosti; eno osumljeno osebo je zastopal zagovornik po shemi za brezplačno pravno pomoč; 22 osumljenih oseb pa si je vzelo zagovornika za zastopanje v fazi preiskave.

Zoper dvajset osumljenih oseb je bil odrejen pripor. Ker je pravna pomoč osumljenim osebam med odločanjem o priporu in ves čas pripora obvezna, je vseh 20 osumljenih oseb med odločanjem o priporu zastopal zagovornik. Večini (18) so bili postavljeni zagovorniki po uradni dolžnosti, dve osumljeni osebi pa sta si vzeli zagovornika sami.

Nacionalna statistika: število priprtih oseb

Leto	Število priprtih oseb v predhodnem postopku			Število priprtih oseb po vložitvi obtožnega akta sodišču		
	okrožna sodišča	okrajna sodišča	skupaj	okrožna sodišča	okrajna sodišča	skupaj
2011	483	67	550	280	48	328
2012	664	22	686	86	47	133
2013	610	38	648	65	56	121
2014	631	43	674	67	48	115
2015	517	25	542	67	43	110
2016	512	60	572	50	51	101

Vir: Sodna statistika 2015, Ministrstvo za pravosodje RS.

Med sojenjem na prvi stopnji je 101 obtoženca zastopal zagovornik. Pri 54 osumljenih osebah je bila to faza postopka, ko je bil zagovornik prvič vključen v postopek. Razen enega so vse osumljene osebe, ki so imele zagovornika v predhodnem postopku, tega obdržale tudi v kazenskem postopku. Večino (53) obdolženih oseb je zastopal zagovornik po lastni izbiri; 26 jih je zaradi obvezne obrambe zastopal

zagovornik po uradni dolžnosti; 22 pa jih je zastopal zagovornik iz sheme brezplačne pravne pomoči.

V vseh 29 primerih na drugi stopnji so imele obtožene osebe zagovornika. V treh primerih je obtožena oseba v tej fazi prvič vzela odvetnika. V 29 primerih se je pritožila bodisi obramba bodisi tožilstvo; in le v treh primerih so bila pred Vrhovnim sodiščem vložena izredna pravna sredstva.

Nacionalna statistika: število osumljenih in obdolženih oseb brez zagovornika

Leto	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Preiskava	2649	2292	1928	1916	1558	940
Glavna obravnava	3417	2317	2063	2176	1610	798

Vir: podatki Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, posredovani na prošnjo.

Nacionalna statistika: število postavljenih zagovornikov po uradni dolžnosti osumljenim osebam v kazenskem postopku (obvezna obramba)

Leto	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Preiskava	127	159	157	143	144	136
Glavna obravnava	654	642	543	568	553	458

Vir: podatki Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, posredovani na prošnjo.

Nacionalna statistika: med letoma 2011 in 2016 so sodišča izdala 18 odločb o kaznovanju odvetnikov v kazenskem postopku, ker niso prišli na narok

2011	2012	2013	2014	2015	2016
4	3	2	3	5	1

Vir: podatki Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, posredovani na prošnjo.

Izid in izrek kazni

Večina zadev je bila rešena na prvi stopnji (121), v 29 zadevah se je pritožila bodisi obramba bodisi tožilstvo; in le v treh primerih so bila pred Vrhovnim sodiščem vložena izredna pravna sredstva.

Na prvi stopnji je bilo 121 obtoženih oseb spoznanih za krive, deset jih je bilo oproščenih, v 14 primerih je bil kazenski postopek ustavljen (na primer zaradi nekaznivosti dejanja, obstoja okoliščin, ki izključujejo kazensko odgovornost, itd.); v petih primerih pa je bila obtožnica zavržena (na primer ko je državni tožilec umaknil obtožnico ali oškodovanec umaknil predlog itd.).

Na drugi stopnji je bilo 26 obtoženih oseb obsojeno, štiri pa so bile oproščene. V nobenem od treh primerov pred Vrhovnim sodiščem obtožencem z izrednimi pravnimi sredstvi ni uspelo in krivdorek je postal pravnomočen.

V 118 primerih so bile obtožene osebe pravnomočno obsojene, 12 oseb je bilo oproščenih, 20 zadev pa je bilo bodisi ustavljeno bodisi so bile zavržene.

V 34 primerih so bile obtožene osebe obsojene na zaporno kazen, od katerih sta bili dve kazni izvršeni v obliki družbeno koristnega dela. Povprečna zaporna kazen je bila 12,1 meseca (najnižja kazen zavora je bila en mesec, najvišja pa 36 mesecev).

Najpogostejša vrsta kazni je bila pogojna zaporna kazen, ki je bila izrečena v 71 zadevah. V 12 primerih je bila izrečena denarna kazen (povprečna denarna kazen je znašala 1.138 evrov, najnižja 500 evrov, najvišja pa 4.300 evrov).

V treh primerih je sodišče izreklo varnostne ukrepe, saj obtožena oseba ni bila kazensko odgovorna, ker ni bila sposobna razumeti pomena storjenega dejanja.

Ugotovitve terenske študije

Predkazenski postopek

- Zgolj 5 % osumljencev, s katerimi je policija opravila razgovor v predkazenskem postopku, je v času razgovora zastopal odvetnik. Prav vsi osumljenci so odvetnika najeli sami.
- V 77 % primerov so osumljenci policiji podali svojo izjavo, 23 % osumljencev se je odločilo, da bodo izkoristili svojo pravico do molka.
- Kar 53 % osumljencev je ki so v razgovoru s policijo podali izjavo, je tekom razgovora dejanje priznalo ali delno priznalo. V času priznanja je le v enem primeru bil prisoten odvetnik.

V večini od 150 analiziranih primerov (115) je prvo zaslišanje osumljene osebe potekalo med predkazenskim postopkom. Z izjemo enega primera, je policija osumljeno osebo zaslišala le enkrat. V 19 primerih je bila osumljena oseba v času razgovora v policijskem pridržanju. Samo šest osumljenih oseb je med policijskim zaslišanjem imelo zagovornika, vendar nobena od osumljenih, ki so bile v policijskem pridržanju. Vseh šest osumljencev si je samo vzelo zagovornika. Kot je bilo ugotovljeno z analizo normativnega okvirja, postopek pridobitve izjave osumljenca brez navzočnosti zagovornika

v skladu z ZKP ne šteje kot policijsko zaslišanje. V 109 primerih torej ni šlo za formalno zaslišanje, temveč za zbiranje obvestil od osumljene osebe, saj pri tem ni bil prisoten osumljenčev zagovornik. Uradni zaznamek izjave, ki jo je osumljenec podal brez navzočnosti odvetnika, ne more biti uporabljen kot dokaz na sodišču. Kljub temu pa, kot je bilo potrjeno z analizo spisov, uradni zaznamek ostane v sodnem spisu in je tako na voljo sodniku med sojenjem. Deležniki so še potrdili, da je uradni zaznamek o izjavi osumljenca pogosto podlaga za nadaljnja preiskovalna dejanja in ima pomemben učinek na nadaljnji potek in tudi izid postopka.

Osumljene osebe, ki so vzele zagovornika za zastopanje med policijskim zaslišanjem, niso bile prijete, vendar so bile najverjetneje povabljene, naj se zgledajo na policijski postaji ob določenem času in datumu.¹⁶¹ Zato iz analize sodne prakse ni bilo mogoče dobiti informacij, ali policija skrbno beleži čas obveščanja odvetnika (če je bil na primer osumljenec pridržan in je prosil za odvetnika).

V 89 primerih so osumljenci med razgovorom s policijo podali izjavo; 25 jih je priznalo storitev kaznivega dejanja, 41 jih je zanikalo; in 22 delno priznalo. V trenutku priznanja je bil le pri enem osumljencu navzoč odvetnik.

V vseh šestih primerih, v katerih so bili med policijskim zaslišanjem navzoči zagovorniki, ti niso postavljali vprašanj, podajali pripomb ali ustnih predlogov.

Analiza normativnega okvirja je pokazala, da zakon v predkazenskem postopku ne določa razlogov za obvezno obrambo in da Zakon o brezplačni pravni pomoči zagotavlja brezplačno pravno pomoč samo v sodnih postopkih. V skladu z ZKP policija lahko postavi zagovornika na stroške države le na zahtevo osebe, ki ji je bila odvzeta prostost, če si ta glede na svoje premoženjske razmere ne more

¹⁶¹ Tega z analizo spisov ni bilo mogoče potrditi, ker spisi teh podatkov niso vsebovali. Vendar pa policija v številnih primerih osumljence pozove na zaslišanje tudi 15 do 20 dni vnaprej, tako da je lahko tudi zagovornik navzoč (pogovor s policistom, 10. julij 2017).

zagotoviti zagovornika sama in če je to v interesu pravičnosti.¹⁶² Vendar v nobenem od analiziranih primerov policija te določbe ni uporabila. Videti je, da če osumljena oseba želi zagovornika v policijskem postopku, ga mora sama vzeti in potem tudi kriti stroške pravnega zastopanja. Vendar je analiza sodne prakse pokazala, da osumljenci to redko počnejo. Nadaljnje posvetovanje z deležniki je pokazalo možne razloge:

- V številnih primerih je glavna težava nezmožnost osumljenca, da plača zagovornika.¹⁶³ Tudi če osumljena oseba želi navzočnosti zagovornika in policija vzpostavi stik z odvetnikom, osumljenec in odvetnik včasih ne moreta doseči dogovora in odvetnik ne prevzame zadeve. **Primer: Policija je poklicala dva različna odvetnika in čeprav je policija odložila zaslišanje, noben od njiju ni prišel na policijsko postajo.**¹⁶⁴ Osumljenca je nato policija zaslišala brez navzočnosti zagovornika, zato se je odločil, da bo uveljavljal pravico do molka.
- Nekateri osumljenci so seznanjeni s policijskimi postopki, zavedajo se, da se bodo postopki nadaljevali ne glede na navzočnost zagovornika in se odločijo med razgovorom s policijo uveljaviti pravico do molka ter vzamejo zagovornika v poznejših fazah kazenskega postopka.¹⁶⁵
- Iz spisov ni razvidna vsa komunikacija med osumljencem in njegovim zagovornikom med predkazenskim postopkom. Včasih je nenavzočnost zagovornika pri razgovoru s policijo del taktike obrambe.¹⁶⁶ V predkazenskem postopku zagovornik *de facto* nima pravice pregledati policijski spis in zato nima dostopa do vseh pomembnih informacij, kar ovira možnost zagotavljanja učinkovite obrambe.¹⁶⁷ Nekateri zagovorniki zato svojim

¹⁶² Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, prvi odstavek 4. člena.

¹⁶³ Intervju s policistom, 10. julij 2017.

¹⁶⁴ Analiza spisov, zadeva št. 142, Okrožno sodišče II.

¹⁶⁵ Intervju s policistom, 6. julij 2017.

¹⁶⁶ Rezultati fokusne skupine z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017.

¹⁶⁷ Oseba, ki jo pridržijo policija, ima za namene priprave pritožbe pravico pregledati gradivo zadeve, ki je povezano s pridržanjem; pregled določenega gradiva pa se sme z odločbo o pridržanju odreči, če bi bilo lahko resno ogroženo življenje ali pravice druge osebe, ali če bi pregled vplival na potek

strankam svetujejo, naj se razgovora s policijo udeležijo sami, ker uradnega zaznamka o razgovoru, ki ga policija z osumljenim opravi brez navzočnosti zagovornika, ni dopustno uporabiti kot dokaz na sodišču.¹⁶⁸ »Če policija zasliši osumljenca (v navzočnosti njegovega/njenega zagovornika), ima zaslišanje enako dokazno vrednost kot zaslišanje, ki ga vodi preiskovalni sodnik. Vendar mi (odvetniki) nimamo dostopa do policijskih dokumentov ... Dobimo kazensko ovadbo, nikoli pa prilog.« Odbornik, fokusna skupina (9. maj 2017)

- Nekateri osumljeni osebe podcenjujejo resnost položaja, v katerem so se znašli in menijo, da se bo zadeva razrešila sama od sebe, zato ne najamejo odvetnika. »Nisem vzel odvetnika, ker je šlo le za prepir, ki je prerasel v pretep. Nisem si mislil, da je bilo tako resno, zagotovo si nisem mislil, da bom končal v zaporu. Danes bi se odločil drugače in bi vzel odvetnika.« Obsojenec, intervju št. 2 (28. junij 2017)

Pravica do obveščenosti o dostopu do zagovornika

- V 98 % analiziranih primerov so bile osumljene osebe pred razgovorom s policijo poučene o pravici do dostopa do zagovornika.
- Policija uporablja standardiziran obrazec pri pripravi zapisnika o zaslišanju ali uradnega zaznamka o izjavi osumljenca, ki že vsebuje pravni pouk, kot ga določa zakon.

V 115 analiziranih primerov je prvo zaslišanje osumljenca opravila policija v predkazenskem postopku. Od tega jih je bilo 113 na prvem razgovoru s policijo poučeno o pravici do dostopa do zagovornika (da

predkazenskega postopka oziroma preiskave, ali če to narekujejo posebni razlogi obrambe ali varnosti države (6. odstavek 157. člena ZKP). Navedeni razlogi v praksi praktično vedno onemogočijo dostop do vseh gradiv zadeve.

¹⁶⁸ Nekateri zagovorniki se niso strinjali s tako taktiko, češ da je policijsko zaslišanje za osumljenca zelo stresno in ker je pozneje težko popraviti škodo, ki jo lahko povzroči slaba izjava, zato priporočajo pravno zastopanje tudi med policijskim zaslišanjem (rezultat fokusne skupine z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017).

imajo pravico do pravne pomoči zagovornika po svoji izbiri, ki je lahko navzoč pri zaslišanju); v dveh primerih osumljenca o tej pravici nista bila poučena. V petih primerih je prvo zaslišanje opravil preiskovalni sodnik, v enem primeru pa ga je opravil sodnik okrajnega sodišča v okviru individualnega preiskovalnega dejanja; v 29 primerih osumljenci niso bili zaslišani v predhodnem postopku.¹⁶⁹

V primerih, ko zoper osumljence ni bilo odrejeno policijsko pridržanje, jih je policija pogosto vnaprej vabila na zaslišanje. Vabila vključujejo pouk osumljencu, da ima pravico do pravne pomoči zagovornika, ki je lahko navzoč na zaslišanju, tako da se lahko zaslišanja udeleži tudi zagovornik.¹⁷⁰ V takih primerih osumljenci po navadi zagovornika pripeljejo že s seboj in ga redko zahtevajo šele, ko pridejo na policijsko postajo. V vsakem primeru policija na začetku razgovora osumljenca pouči, da ima pravico do zagovornika.

Analiza spisov je pokazala, da policija uporablja standardiziran obrazec pri pripravi zapisnika o zaslišanju (v navzočnosti zagovornika) ali uradnega zaznamka o izjavi osumljenca (če osumljenca zagovornik ne zastopa). Zapisnik (osumljenec je upravičen do svojega izvoda) vsebuje vsebino pravnega pouka, izjavo osumljenca o uveljavljanju pravice do zagovornika in ali je bil zagovornik navzoč ali ne. Vključena je tudi izjava osumljenca, ali je pravni pouk razumel. Osumljencem, ki so pridržani, policija izroči tudi brošuro o pravicah pridržanih oseb.¹⁷¹

Vendar pa so nekateri odvetniki izrazili zaskrbljenost, da taka oblika seznanjanja osumljencev z njihovimi pravicami ni prav učinkovita, saj so jim vse pravice hitro prebrane, ne da bi dobili pravo priložnost, da bi vsebino pravic zares razumeli, in da včasih njihove stranke dejansko ne vedo, kaj so sploh podpisale.¹⁷² Podobno je ena od obsojenih oseb, ki smo jo intervjuvali, izjavila, da se ne spomni, da bi jo policija

¹⁶⁹ Večina teh primerov je bila obravnavana pred okrajnimi sodišči v skrajšanih kazenskih postopkih, v katerih tudi ni sodne preiskave.

¹⁷⁰ Intervju s policistom, 10. julij 2017.

¹⁷¹ Intervju s policistom, 6. julij 2017.

¹⁷² Rezultati fokusne skupine z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017.

poučila o njeni pravici do zagovornika in da bi prejela izvod kakršnegakoli dokumenta:

»Preden sem se pogovarjal z njimi, mi niso nič povedali, da imam pravico do odvetnika, da imam pravico molčati. Vzeli so moje podatke, nisem dobil nobene kopije zapisnika, vsaj ne spomnim se. Rekli so samo, da bom moral na sodišče.« Obsojenec, intervju št. 2 (28. junij 2017)

Možno je, da obsojeni osebi informacije niso bile nikoli zagotovljene, možno pa je tudi, da se v stanju stiske, o kateri je govorila, da jo je doživljala med prijetjem, tega ni zavedala in pouka ni razumela.

Če osumljenec na policijski postaji imenuje zagovornika, ki ga želi vzeti, policija opravi prvi stik tako, da pokliče zagovornika in nato osumljencu omogoči pogovor z njim. Če osumljenec ne ve, na katerega odvetnika naj se obrne, mu policija priskrbi seznam vseh odvetnikov, ki jih vodi Odvetniška zbornica Slovenije. Ko osumljenec izbere zagovornika, policija opravi prvi stik. Analiza normativnega okvirja je pokazala, da zakon od policije zahteva odložitev zaslišanja do prihoda zagovornika ali do roka, ki ga določi policija, vendar ne manj kot za dve uri. Terenska študija ni kazala, da se to v praksi ne bi spoštovalo. Intervjuvani policisti so prav tako izjavili, da ima osumljenec po prihodu zagovornika na policijsko postajo možnost zasebnega posvetovanja v ločenem prostoru, ki ga je mogoče vizualno nadzorovati, in da policija trajanja posvetovanja ne omejuje.¹⁷³

Kot je opisano v rezultatih analize normativnega okvirja, morajo biti osebe, ki med razgovorom s policijo postanejo osumljenci, poučene o svojih pravicah kot osumljenci, preden policija nadaljuje z zbiranjem informacije od njih. V analizi spisov je bil le en primer, v katerem je oseba, od katere je policija zbirala obvestila in pred tem ni bila osumljena, med razgovorom priznala kaznivo dejanje. V spisu ni bilo nobenih navedb, da je policija pogovor ustavila in (zda) osumljenca

¹⁷³ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, peti odstavek 148. člena.

poučila o njegovi pravici do zagovornika. Poleg tega zapisnik izjave osumljenca ni bil izločen in je ostal v sodnem spisu.¹⁷⁴

Ker je analiza ugotovila le en tak primer, ni mogoče sklepati, da je to razširjena težava. V 98 % analiziranih primerov je policija osebe obravnavala kot osumljence od vsega začetka zaslišanja,¹⁷⁵ kar bi lahko kazalo, da se ne zgodi pogosto, da oseba postane osumljenec šele med razgovorom s policijo. Predstavljeni primer zato morebiti kaže, da se v takih primerih obveznost zagotavljanja pravnega pouka osumljencu o njegovih pravicah ne upošteva vedno.

Preiskava

- V 39 % analiziranih primerov je tekom zaslišanja v preiskavi osumljeno osebo zastopal odvetnik.
- Od teh je bilo 82 % najetih zagovornikov, 12 % zagovornikov po uradni dolžnosti iz razloga obvezne obrambe in 6% zagovornikov na podlagi brezplačne pravne pomoči.

V 44 primerih je bilo naslednje zaslišanje med sodno preiskavo, vodil pa ga je preiskovalni sodnik.¹⁷⁶ Ob zaslišanju je bil zagovornik navzoč pri 17 osumljencih: v 14 primerih je osumljenec sam vzel zagovornika, v enem primeru je osumljenca zastopal zagovornik iz sheme za brezplačno pravno pomoč; v dveh primerih je osumljenca, ki ga je zaslišal preiskovalni sodnik, zastopal zagovornik, postavljen po uradni dolžnosti zaradi obstoja razlogov za obvezno obrambo.

Izvedena analiza sodnih spisov kaže, da so sodišča v fazi preiskave (pa tudi sicer) ustrezno prepoznavala okoliščine obvezne obrambe in tudi postavila zagovornika po uradni dolžnosti. Le v enem primeru, v

¹⁷⁴ Analiza spisov, zadeva št. 110, Okrožno sodišče I.

¹⁷⁵ V drugem primeru je policija osebo med celotnim policijskim postopkom obravnavala kot pričo; odločitev o obtožbi osebe kaznivega dejanja je pozneje sprejel državni tožilec. Primer je opisan v razdelku D, v katerem so opisani rezultate terenske študije v zvezi s fazo glavne obravnave.

¹⁷⁶ Ta številka izključuje zaslišanja za odločitev o odreditvi pripora, ki jih prav tako vodi preiskovalni sodnik. Predkazenski pripor je predstavljen v posebnem razdelku te študije.

katerem oseba med zaslišanjem ni imela zagovornika, je analiza pokazala, da bi moral preiskovalni sodnik ugotoviti, da so pogoji za obvezno obrambo izpolnjeni in imenovati zagovornika po uradni dolžnosti že v tej fazi:

Osumljenka je bila nepismena, s čimer je seznanila policijo in preiskovalnega sodnika. Razlogi za obvezno obrambo so bili ugotovljeni šele na začetku sojenja, ko je sodnik ugotovil, da se obtoženka ne more uspešno braniti sama, zato je prvi narok preložil in odredil postavitve zagovornika po uradni dolžnosti.¹⁷⁷

Zdi se, da so osumljenci v dvanajstih primerih vzeli zagovornika potem, ko so prejeli poziv, da se zgledajo pred preiskovalnim sodnikom. V petih primerih, v katerih je sodišče vedelo za zagovornika osumljenca, je sodišče o zaslišanju obvestilo zagovornika.¹⁷⁸ Na splošno v analiziranih primerih zagovorniki niso vložili nobene pritožbe zaradi pomanjkanja uradnega obvestila o kateremkoli procesnem dejanju, prav tako pa težav z obveščanjem nismo zaznali tekom analize.

V večini primerov (11) je navzoči zagovornik postavljajl vprašanja, komentiral ali podajal ustne predloge. V šestih primerih iz zapisnika z zaslišanja tega ni bilo mogoče zaznati.¹⁷⁹

Veliko manjša pa je bila navzočnost zagovornikov tekom zaslišanja prič. V 25 primerih so bile priče v fazi preiskave zaslišane v času, ko je osumljeno osebo zastopal odvetnik. V 12 od teh primerov je bil zagovornik osebno navzoč pri vseh zaslišanjih prič; v treh primerih je odvetnika na nekaterih zaslišanjih nadomeščal njegov substitut; v petih primerih je bil zagovornik navzoč le pri nekaj zaslišanjih prič in ni zagotovil substituta, ki bi ga nadomestil; in v šestih primerih zagovornik ni bil navzoč pri nobenem zaslišanju prič. V primerih, ko zagovornik ni bil navzoč na nobenem zaslišanju, le v enem zagovornik

¹⁷⁷ Zadeva št. 128, Okrožno sodišče II.

¹⁷⁸ V spisu je bil zabeležena povratnica.

¹⁷⁹ Od teh šestih primerov si je osumljenec v petih primerih zagovornika vzel sam, v enem pa mu je bil postavljen po uradni dolžnosti.

ni bil obveščen o naroku (obvestilo v spisu ni bilo zabeleženo in zagovornik ni bil navzoč).

V analiziranih primerih so bile prepoznavne, soočenja in rekonstrukcije dogodka redke. Ko je osumljenca zastopal zagovornik, je bila izvedena le ena prepoznavna in le ena rekonstrukcija dogodka. V obeh primerih je bil zagovornik pri teh preiskovalnih dejanjih navzoč.

V 54 primerih je zagovornik pregledal spis med sodno preiskavo ali po njej; v 44 primerih iz spisa ni bilo razvidno, da bi ga zagovornik pregledal, čeprav je osumljenec imel zagovornika bodisi med preiskavo bodisi med sojenjem na prvi stopnji.

Narok, na katerem se odloča o odreditvi pripora

- V 13 % analiziranih primerov je bil zoper osumljene oz. obdolžene osebe odrejen pripor
- Ker gre za obvezno obrambo, je na pripornem naroku vse osumljene oz. obdolžene osebe zastopal zagovornik: v 90 % je šlo za zagovornika po uradni dolžnosti, v 10 % pa so zagovornika najeli sami.

Dvajset osumljenih oseb je bilo v predhodnem postopku v priporu; 19 jih je bilo tudi v policijskem pridržanju, preden so bili pripeljani pred preiskovalnega sodnika na narok, na katerem se odloča o odreditvi pripora. Ko policija osumljeno osebo privede pred preiskovalnega sodnika, med narokom, na katerem se odloča o odreditvi pripora, in vse dokler za osumljeno osebo velja priporna odredba, je obramba z zagovornikom obvezna.¹⁸⁰ V vseh analiziranih primerih, v katerih je bil odrejen pripor, je osumljenca zastopal zagovornik, ki je bil tudi navzoč na naroku, na katerem se je odločalo o odreditvi pripora. V 18

¹⁸⁰ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 70. člen.

primerih je bil postavljen zagovornik po uradni dolžnosti, v dveh primerih pa sta osumljeni osebi sami vzeli zagovornika.

V večini teh primerov (18) je navzoči zagovornik postavljajl vprašanja, dajal pripombe ali podajal ustne predloge. V dveh primerih iz zapisnika z zaslišanja tega ni bilo mogoče zaznati.¹⁸¹

Glavna težava, ki je bila ugotovljena s terensko študijo, so sistemske ovire za zagotavljanje učinkovitega pravnega zastopanja s strani zagovornikov po uradni dolžnosti.¹⁸² Analiza sodne prakse je pokazala, da so to odvetniki, ki najpogosteje zastopajo osumljence na naroku, na katerem se odloča o odreditvi pripora. Koliko vnaprej so zagovorniki obveščeni o naroku, na katerem se odloča o odreditvi pripora, se med sodišči razlikuje. Nekatera sodišča zagovornika obvestijo en dan vnaprej, nekatera približno 6–12 ur, nekatera pa le eno uro ali celo samo pol ure vnaprej. Toda v vseh primerih so odvetniki poudarili, da je osumljena oseba privedena na sodišče le 10 ali 15 minut pred narokom. Takrat na sodišče prispe tudi dokumentacija, kar je v praksi običajno le kazenska ovadba brez prilog. To pomeni, da ima zagovornik zelo omejen čas za posvetovanje s svojo stranko in pregled informacij o zadevi, ki so na voljo. Stanje je še slabše, če je stranka tuji državljan, ki ne govori ali ne razume slovensko, saj je pogovor treba tolmačiti, kar pomeni še manj časa za posvetovanje. Odvetniki, ki so sodelovali v analizi, so poudarili, da v takih okoliščinah ni mogoče zbrati vseh pomembnih informacij in sprejeti tvorne odločitve o najboljši vrsti obrambe.

Razmere so še slabše zaradi dejstva, da sodišča nimajo ločenih prostorov za posvetovanja med zagovornikom in njegovo stranko, kar pomeni, da pogovor poteka na hodniku pred sodno dvorano. Policija je vedno navzoča, še zlasti če je osumljenec vklenjen. Čeprav se diskretno umaknejo, zagovorniki nikoli ne morejo biti popolnoma prepričani, da njihov pogovor ne bo slišan.

¹⁸¹ V obeh primerih je bil postavljen zagovornik po uradni dolžnosti.

¹⁸² Rezultati fokusnih skupin z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017 in 9. maj 2017.

Glavna obravnava

- V 67 % analiziranih primerov je tekom sojenja na prvi stopnji obtoženo osebo zastopal zagovornik.
- Od teh je bilo 52 % najetih zagovornikov, 26 % zagovornikov po uradni dolžnosti iz razloga obvezne obrambe in 22% zagovornikov na podlagi brezplačne pravne pomoči.

Med obravnavo na prvi stopnji je 101 obtoženca zastopal zagovornik. Večino (53) obdolženih oseb je zastopal zagovornik po lastni izbiri; 26 jih je zaradi obvezne obrambe zastopal zagovornik po uradni dolžnosti; 22 pa jih je zastopal zagovornik iz sheme brezplačne pravne pomoči.

V nobenem od analiziranih primerov ni bilo mogoče zaznati težav pri obveščanju ali pozivu zagovornikov. Med analiziranimi primeri ni bilo takega, v katerem bi bila navzočnost zagovornika obvezna pa zagovornik ne bi prišel na narok. V nobenem analiziranem primeru ni bila potrebna postavitve nadomestnega zagovornika.

V večini analiziranih primerov je navzoči zagovornik postavljajl vprašanja, komentiral ali podajal ustne predloge. V osmih primerih iz zapisnika zaslišanja tega ni bilo mogoče ugotoviti, vendar je od tega v sedmih primerih osumljena oseba priznala, da je storila kaznivo dejanje, v enem primeru pa zasebni tožilec ni prišel na sodišče, zaradi česar je bil postopek končan.¹⁸³

V nobenem od analiziranih primerov obramba ni vložila nobene pritožbe zaradi pomanjkanja spoštovanja zaupnosti med obdolžencem in zagovornikom ali zaradi poseganja organov v pravico do dostopa do zagovornika.

Analiza sodne prakse ni odkrila nobenih večjih težav pri obveščanju zagovornikov o narokih ali pa nepravočasnem obveščanju. V treh

¹⁸³ Od teh si je osumljenec v petih primerih zagovornika vzel sam, dva zagovornika sta bila iz sheme brezplačne pravne pomoči, v enem pa je bil osumljencu postavljen po uradni dolžnosti.

primerih je bil zagovornik iz sheme za brezplačno pravno pomoč obveščen o imenovanju le nekaj dni pred narokom ali na dan naroka in v vseh treh primerih je sodnik narok prestavil, da se lahko zagovornik posvetuje s svojo stranko in se pripravi na narok. Da glede odlaganja narokov, ko obramba potrebuje več časa za pripravo, ni težav, so v pogovorih potrdili tudi odvetniki in sodniki.¹⁸⁴

Sodišča so bila prav tako zelo razumevajoča do obdolžencev, ki so na prvem naroku izrazili namen, da zaprosijo za zagovornika iz sheme za brezplačno pravno pomoč. V treh primerih, v katerih obramba ni bila obvezna, je sodišče narok prestavilo in tako obtožencu omogočilo, da zaprosi za brezplačno pravno pomoč.

Na splošno iz ugotovitev terenske študije sledi, da pri uveljavljanju pravice obdolženih oseb do dostopa do zagovornika ni večjih težav, saj sodišče informacije o pravici do zagovornika vključi v vabilo na narok; nato pa je obdolženec pred zaslišanjem o tej pravici še ustno poučen.

Vendar pa je ena posebna vrsta kazenskega postopka vzbudila resne pomisleke. V skrajšanih kazenskih postopkih, ki potekajo pred okrajnimi sodišči v primeru kaznivih dejanj, za katera je zagrožena kazen do treh let zapor, lahko državni tožilec pri vložitvi obtožnega predloga predlaga sodišču, naj izda kaznovalni nalog brez razpisa glavne obravnave.¹⁸⁵ Državni tožilec lahko v takšnem primeru predlaga denarno kazen, prepoved vožnje motornega vozila, pogojno obsodbo z možnostjo določitve dodatnega pogoja vračila premoženjske koristi, sodni opomin ter odvzem predmetov in odvzem premoženjske koristi. Če se sodnik strinja s predlogom, s sodbo izda kaznovalni nalog. Ker se v takem postopku glavna obravnava ne opravi, obdolženec nikoli ni vabljen na sodišče in ker se v takšnih postopkih preiskava ne opravi, ga večinoma nikoli ne zasliši sodnik.

Kaznovalni nalog je bil izdan v 24 analiziranih zadevah, od katerih 22 sodnih spisov ni vsebovalo nobenega dokaza, da je bil obdolženec v

¹⁸⁴ Rezultati fokusnih skupin z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017 in 9. maj 2017; intervju s sodnikom, 24. maj 2017; intervju s sodnikom, 8. junij 2017.

¹⁸⁵ Zakon o kazenskem postopku iz leta 1994 in naknadne spremembe, 445.a člen.

sodni fazi poučen o pravici do zagovornika. V 17 analiziranih primerih so bile obdolžene osebe brez zagovornika in samo ena obdolžena oseba je zoper kaznovalni nalog vložila ugovor. V sedmih od teh primerov ~~ne~~ obdolženca v predhodnem postopku ni ne vabila ne zaslišala niti policija – ne le, da je bilo teh sedem oseb spoznanih za krive in obsojenih, ne da bi podali kakršnokoli izjavo, ampak nikoli tudi niso bile poučene o pravici do zagovornika. V 16 primerih je bila obdolžencem izrečena pogojna zaporna kazen.

Nadaljnji pogovori z deležniki so potrdili, da ti primeri niso zgolj anomalije, temveč pojav, ki ga omogoča veljavna kazenskoopravna zakonodaja.¹⁸⁶ Nekateri udeleženci fokusnih skupin z zagovorniki so poudarili, da postopki s kaznovalnim nalogom nesorazmerno prizadenejo socialno ranljive obdolžence, ki redko podajo ugovor zoper kaznovalni nalog, zaradi česar se kazenski postopek lahko hitro izpelje in zaključi.¹⁸⁷ To je še zlasti problematično, če ima obdolženec stalno prebivališče prijavljeno pri lokalnem centru za socialno delo (brezdomci in osebe, ki zaradi različnih razlogov ne morejo prijaviti stalnega naslova v kraju svojega prebivanja), ki jih ne obvešča redno o pošti, ki prispe na njihovo ime. Po preteku določenega časa se sodba šteje za vročeno in postane pravnomočna, ne da bi obtoženec za to sploh vedel.

Pri analizi primerov sta še posebej izstopala dva primera, pri katerih je šlo za pripadnika romske skupnosti.

Primer št. 36, okrajno sodišče II: Na podlagi prijave je policija zbrala podatke o domnevnem streljanju. V okviru tega se je pogovorila tudi s (poznejšo) obdolženo osebo, ki je zanikala kakršnokoli vpletenost v ta dogodek. V prid njegovi izjavi so govorile tudi izpovedbe drugih prič in drugi dokazi. Policija je ugotovila, da je bila prijava lažna in zato obdolženca nikoli ni obravnavala kot osumljenca ter ga tudi nikoli ni poučila o njegovih pravicah. V okviru standardnih postopkov je policija s svojimi ugotovitvami seznanila državnega tožilca. Pozneje je državni tožilec vložil obtožni predlog s predlogom za izdajo kaznovalnega

¹⁸⁶ Intervju s sodnikom, 8. junij 2017.

¹⁸⁷ Rezultati fokusne skupine z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017.

naloga. Sodišče se je strinjalo in obdolženca obsodilo na pogojno zaporno kazen, pri čemer nikoli ni bil poučen o svojih pravicah, ki jih ima kot osumljena ali obdolžena oseba.

Primer št. 37, okrajno sodišče II: Policija je prejela prijavo zoper Rominjo, ki je domnevno iz lokalne restavracije ukradla liter oljčnega olja. Policija z njo ni nikoli opravila razgovora, zato v predkazenskem postopku obdolženka nikoli ni bila poučena o svojih pravicah. Državni tožilec je vložil obtožni predlog s predlogom za izdajo kaznovalnega naloga, sodišče pa se je strinjalo, ne da bi obdolženko zaslišalo ali jo poučilo o pravicah. Obdolženka je bila obsojena na pogojno zaporno kazen pod pogojem, da lastniku restavracije plača 10 evrov. Obdolženka tega zneska ni plačala, zato je bila pogojna kazen preklicana in izrečena kazen treh mesecev zavora.

Brezplačna pravna pomoč

- V 15 % analiziranih primerov so obdolžene osebe pridobile brezplačno pravno pomoč.
- V vseh primerih je pristojna strokovna služba ugotavljala tako materialni položaj prosilca (dohodki in premoženje) kot vsebinske pogoje.

V 22 analiziranih primerih so bile obtožene osebe pri prošnji za brezplačno pravno pomoč uspešne. Ni znano, v koliko primerih je bila prošnja za brezplačno pravno pomoč obdolženih oseb zavrnjena, saj sodni spisi vsebujejo le odločbe, s katerimi je bilo prošnji ugodeno.

V vseh primerih je strokovna služba za brezplačno pravno pomoč opravila tako test sredstev kot tudi test utemeljenosti. V okviru testa sredstev je strokovna služba vedno upoštevala tako prihodek kot tudi premoženje prosilca. V enem primeru je služba upoštevala tudi družinski položaj prosilca, v nekem drugem primeru pa so bili v obrazložitvi odločbe omenjeni stroški za pravno zastopanje.

Kar zadeva test utemeljenosti, strokovna služba ugotavlja, ali ima prosilec razumne možnosti za uspeh. Pri odločanju je služba upoštevala tudi kompleksnost zadeve (v petih primerih); socialni status prosilca in pomembnost izida postopka za prosilčev socialni status (18 primerov); osebne okoliščine prosilca – da je prosilec laik in da je enakost orožja bistveno za učinkovito obrambo (21 primerov); težo kaznivega dejanja (v dveh primerih); in zagroženo kazen (10 primerov).

V dveh primerih je prosilec navedel zagovornika, za katerega je želel, da se mu ga postavi, in v obeh primerih je služba prosilčevemu predlogu ugodila.

Zakon ne določa obveznosti, da se osumljeno ali obdolženo osebo pouči o možnosti, da lahko zaprosi za brezplačno pravno pomoč. V analiziranih spisih ni bilo mogoče zaznati, da je bil tak pouk podan. Sodniki, ki smo jih intervjuvali, so izjavili, da pogosto zagotovijo informacijo o brezplačni pravni pomoči, zlasti če obdolženec omeni, da si zagovornika ne more privoščiti.¹⁸⁸ Po mnenju sodnikov veliko ljudi ve za možnost brezplačne pravne pomoči, čeprav morda ne vedo, kje in kako zaprositi zanjo.

Ena od pomanjkljivosti sheme brezplačne pravne pomoči je razmeroma nizek cenzus dohodka, na podlagi katerega se odloča o upravičenosti prosilcev do brezplačne pravne pomoči. Posameznik je upravičen do brezplačne pravne pomoči, če njegov mesečni dohodek (osebni dohodek) ali povprečni mesečni dohodek na družinskega člana (osebni družinski dohodek) ne presega zneska dveh zneskov minimalnega dohodka, kar pomeni, da »**takoj ko ima nekdo kakšen dohodek, takoj preseže cenzus**«, ¹⁸⁹ vendar si še vedno ne bo mogel privoščiti zagovornika.

Nacionalna shema brezplačne pravne pomoči se uporablja samo za sodne postopke, ne pa tudi za predhodni postopek. Policija je dolžna

¹⁸⁸ Intervju s sodnikom, 8. junij 2017.

¹⁸⁹ Prav tam.

poučiti osumljenca, ki mu je bila odvzeta prostost, če nima sredstev, da si sam najame zagovornika, mu bo policija na njegovo zahtevo postavila zagovornika v breme državnega proračuna, če je to v interesu pravičnosti.¹⁹⁰ Vendar pa je večina deležnikov izjavila, da ne poznajo primerov, v katerih bi policija to določbo dejansko uporabila.

»(Osumljenci) tega niti ne vprašajo. Ko jim rečemo, da jih bomo pozneje privedli pred preiskovalnega sodnika, kjer je pravna obramba obvezna, se odločijo počakati na zagovornika, postavljenega po uradni dolžnosti.« (Intervju s policistom, 6. julij 2017)

Druga pomembna pomanjkljivost za učinkovito pravno zastopanje je nadomestilo, ki ga odvetniki prejmejo za svetovanje in zastopanje, izvedeno v okviru nacionalne sheme brezplačne pravne pomoči. V skladu s 17. členom Zakona o odvetništvu je odvetnik, ki izvaja storitve brezplačne pravne pomoči, upravičen do plačila za svoje delo v višini polovice zneska, ki bi mu pripadal po Odvetniški tarifi. V Odvetniški tarifi je vsaka storitev ovrednotena s številom točk in določena vrednost točke, ki trenutno znaša 0,459 evra. Na primer, zagovor osumljenca pri preiskovalnih dejanjih znaša med 100 in 400 točkami (odvisno od teže kaznivega dejanja), kar pomeni, da bo odvetniku po redni tarifi pripadlo od 45,9 do 183,6 evra, po znižani tarifi pa od 22,95 do 91,80 evra.

Ne samo, da zagovornikom iz sheme za brezplačno pravno pomoč pripada le polovica odvetniške tarife, temveč se vrednost točke ni spremenila že od leta 2003. Organi pa zagovornikom tudi omejujejo vrste upravičenih stroškov, kot so potni stroški, čas obiska stranke v priporu, dostopanje in kopiranje dokumentov v spisu. Zagovorniki menijo, da jih takšen sistem brezplačne pravne pomoči sili v manjšo aktivnost, s čimer se zagotavlja le videz, ne pa dejansko učinkovite obrambe.¹⁹¹ Nekatere odvetniške pisarne posledično zavračajo sodelovanje v shemi brezplačne pravne pomoči, na seznam ponudnikov brezplačne pravne pomoči pa se vpisujejo manj izkušeni

¹⁹⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku – K, 2011.

¹⁹¹ Rezultati fokusne skupine z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017.

odvetniki, ki jim včasih manjkajo potrebne izkušnje za obravnavanje zelo raznolikih primerov, ki so jim dodeljeni.

Opisani problem v zvezi s plačilom velja tudi za sistem obvezne obrambe, saj so tudi zagovorniki, postavljeni po uradni dolžnosti, upravičeni le do polovice odvetniške tarife.

Proračun nacionalne sheme brezplačne pravne pomoči

Leto	Proračun
2011	774.921,10
2012	754.683,76
2013	659.172,34
2014	628.401,38
2015	577.235,83
2016	475.627,03

Vir: podatki Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, posredovani na prošnjo.

Odpoved pravici

- V skladu z ZKP, pouk o posledicah odpovedi pravici do zagovornika ali da je umik odpovedi možen v katerikoli fazi postopka, ni obvezen. Prav tako se takšen pouk osumljenim in obdolženim osebam ne daje v praksi.

Zakon ne določa nobenih omejitev v zvezi z umikom odpovedi (lahko je podan kadarkoli v postopku). Čeprav zakon ne preprečuje umika odpovedi (obdolžena oseba si lahko kadarkoli premisli in vzame zagovornika), pa od sodišča prav tako ne zahteva, da ponudi kakršnekoli informacije o posledicah odpovedi ali da je umik odpovedi možen v katerikoli fazi postopka. Analiza spisov je pokazala, da organi v praksi osumljenih in obdolženih oseb s to možnostjo ne seznaniijo.

Čeprav v pravnem pouku ni izrecno navedeno, da ima osumljena ali obdolžena oseba pravico, da odpoved prekliče na katerikoli točki kazenskega postopka, zakon od pristojnih organov (policije, preiskovalnega sodnika, predsedujočega sodnika med sojenjem) vendarle zahteva, da osumljene in obdolžene osebe pred vsakim zaslišanjem seznani o njihovi pravici do zagovornika. Na primer, če se je obdolženec odpovedal svoji pravici do zagovornika med zaslišanjem s strani preiskovalnega sodnika, se ga na to pravico vnovič opozori, ko je pozvan, da se zgloši na sodišče zaradi sojenja, in pred zaslišanjem na glavni obravnavi. Večina odpovedi zagovorniku je bila podana med policijskim postopkom (107); številke so bistveno nižje med sodno preiskavo (26) in sojenjem (29), iz česar je mogoče sklepati, da osumljene in obdolžene osebe na splošno razumejo, da si lahko premislijo in zahtevajo zagovornika.

Pravica do obvestitve tretje osebe in/ali konzularnih predstavnikov o odvzemu prostosti

- V vseh primerih, v katerih je bila osumljeni osebi odvzeta prostost, je bila ta poučena o pravici do obveščnosti tretje osebe o odvzemu prostosti
- Iz spisov ni vedno razvidno, ali je osumljena oseba imenovala tretjo osebo ali se je tej pravici odpovedala.
- V vseh primerih, v katerih je bila tujemu državljanu odvzeta prostost, je bil ta poučen o pravici do obveščnosti konzularnih organov o odvzemu prostosti.

V vseh 20 primerih, v katerih je bila osumljeni osebi odvzeta prostost, je bila ta poučena o pravici do obveščnosti tretje osebe o odvzemu prostosti. Vendar iz posameznih spisov ni bilo vedno razvidno, ali je osumljena oseba imenovala tretjo osebo ali se je tej pravici odpovedala. V policijskem postopku izjava osumljenca o tej pravici navadno ni zabeležena v uradnem zaznamku o zaslišanju ali odločitvi o odvzemu prostosti, temveč v uradnem zaznamku o vseh opravljenih

nalogah v zvezi s pridržano osebo. Ta dokument pa ni vključen v spis. Vendarle pa je analiza spisov pokazala, da je devet oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, imenovalo tretjo osebo; v sedmih primerih je bila ta oseba bližnji sorodnik; v enem primeru je pripornik imenoval osebo, ki ni sorodnik; in v enem primeru spis o tretji osebi ni vseboval informacij. V šestih primerih je bilo zabeleženo, da je bila tretja oseba uspešno obveščena; v petih primerih sta bila v spisu zabeležena čas in datum. V praksi policija pogosto uveljavlja zakonsko možnost, da obvestitev tretje osebe odloži za 24 ur, še zlasti če je načrtovana hišna preiskava.¹⁹²

V primeru pridržanih tujih državljanov so trije zahtevali, da so konzularni organi njihove države obveščeni o njihovem odvzemu prostosti; eden te pravice ni želel uveljavljati. V enem primeru je oseba, ki ji je bila odvzeta prostost, zahtevala navzočnost konzularnega predstavnika med zaslišanjem, vendar konzularni predstavnik na policijsko postajo ni prišel.

Primer: V zadevi pridržanega sirskega begunca je sklep o policijskem pridržanju vseboval informacijo, da bodo o tem obveščene sirske konzularne oblasti. Na zaslišanju o odločanju za odreditev pripora pred preiskovalnim sodnikom je oseba izjavila, da ne želi obvestiti konzularnih organov. Ker je bila oseba begunec, je bila zadeva še posebej občutljiva, saj oblasti begunčeve matične države o njem ne bi smele obveščati, vendar iz spisa ni bilo mogoče ugotoviti, kaj se je potem dejansko zgodilo.

Zagovorniki, s katerimi smo se med terensko študijo pogovarjali, so izjavili, da v praksi ni posebnih težav pri obveščanju tretjih oseb in konzularnih organov o odvzemu prostosti.¹⁹³

¹⁹² Intervju s policistom, 10. julij 2017.

¹⁹³ Rezultati fokusnih skupin z zagovorniki v kazenskih zadevah, 25. april 2017 in 9. maj 2017.

G. UGOTOVITVE IN PRIPOROČILA

Z analizo normativnega okvirja je bilo ugotovljeno, da je večina določb Direktive 2013/48/EU o pravici do dostopa do odvetnika v kazenskem postopku v slovensko zakonodajo ustrezno prenesena.

Izjema so nekatere določbe o odpovedi pravici do zagovornika. Čeprav zakon osumljenim in obdolženim osebam ne preprečuje preklica odpovedi, pravni pouk, kot ga predpisuje nacionalna zakonodaja, te možnosti ne navaja.

- V pravni pouk osumljenim in obdolženim osebam o njihovih pravicah je potrebno vključiti informacijo o možnosti naknadnega preklica odpovedi pravici do zagovornika kadarkoli v postopku.

Vendar pa je terenska študija pokazala nekatere pomembne ovire v praksi pri uveljavljanju pravice do dostopa do zagovornika.

Osumljena ali obdolžena oseba, ki je vabljen na sodišče, mora imeti pred zaslišanjem na sodišču na voljo dovolj časa za posvetovanje s svojim zagovornikom. Vendar ko je osumljena oseba iz policijskega pridržanja privedena pred preiskovalnega sodnika, ji ni dan na voljo zadosten čas za posvetovanje z zagovornikom. Pravna obramba med zaslišanjem je obvezna, najpogosteje pa jo opravljajo zagovorniki, postavljeni po uradni dolžnosti. Terenska študija je pokazala, da imata zagovornik, postavljen po uradni dolžnosti, in njegova stranka večinoma na voljo pičlih 15 minut, da se posvetujeta in pripravita na zaslihanje na sodišču. Tudi zaupnost njunega posvetovanja je ogrožena, saj običajno poteka na hodniku pred sodno dvorano.

- Osumljeni osebi bi bilo treba omogočiti zadosten čas za posvetovanje s svojim zagovornikom, postavljenim po uradni dolžnosti, preden jo zasliši preiskovalni sodnik.
- Za tako posvetovanje bi bilo treba zagotoviti ustrezen prostor, ki bi zagotavljal zaupnost.

Zapisnik s policijskega zaslišanja v navzočnosti zagovornika je dopustno uporabiti kot dokaz pred sodiščem. Vendar pa zagovorniki razen kazenske ovadbe nimajo pravice do vpogleda v policijski spis.

- Za učinkovito obrambo v fazi postopka pri policiji bi bilo potrebno osumljencu in njegovemu zagovorniku omogočiti širši vpogled v policijski spis.

Analiza spisov je pokazala, da obdolžena oseba, ki je v postopku izdaje kaznovalnega naloga, pogosto ni poučena o pravici do zagovornika. V takem postopku namreč obdolženec nikoli ni pozvan pred sodišče in nikoli ga ne zasliši sodnik.

- Organi bi morali zagotoviti, da ima obdolžena oseba v postopku izdaje kaznovalnega naloga vedno na voljo učinkovit dostop do zagovornika in do informacij o njenih pravicah.

Na področju brezplačne pravne pomoči so bile ugotovljene pomembne pomanjkljivosti. Organi kazenskega pregona osumljeni in obdolženi osebi niso dolžni podati pravnega pouka v zvezi z možnostjo vložitve prošnje za brezplačno pravno pomoč.

- Organi bi morali premisliti o vključitvi informacij o možnostih pridobitve brezplačne pravne pomoči v pravnem pouku osumljeni in obdolženi osebi, vsaj kadar je oseba prvič pozvana, da se pojavi pred sodiščem.

Nacionalna shema brezplačne pravne pomoči se uporablja samo za sodne postopke. Čeprav lahko policija postavi zagovornika brez stroškov za pridržano osumljeno osebo, če slednja nima sredstev, da bi sama vzela zagovornika in če je to v interesu pravičnosti, ta določba v praksi skoraj nikoli ni uporabljena.

- Organi bi morali osumljeni in obdolženi osebi zagotoviti učinkovit dostop do brezplačne pravne pomoči z jasnimi potmi in pogoji od trenutka, ko je osumljena storitve

kaznivega dejanja, vključno s predhodnim policijskim postopkom.

Plačilo, ki ga prejmejo odvetniki v okviru sheme brezplačne pravne pomoči za svetovanje in zastopanje, je zgolj polovica zneska, kot je predpisan po Odvetniški tarifi. Poleg tega službe za brezplačno pravno pomoč omejujejo vrste upravičenih stroškov, kar odvetnike sili v to, da so manj aktivni; to pa daje le videz in ne učinkovite obrambe.

- Da bi zagotovili kakovostne storitve brezplačne pravne pomoči in učinkovito obrambo, bi bilo treba povišati plačilo odvetnikov v shemi za brezplačno pravno pomoč (in zagovornikom po uradni dolžnosti) in povrniti stroške, ki nujno nastanejo pri zagotavljanju pravnega svetovanja in zastopanja.

